

# ATAD

**Makale Türü:** Araştırma makalesi

**Geliş Tarihi:**20.12.2021

**Kabul Tarihi:** 30.12.2021

**Article Type:** Research article

**Submitted:** 20.12.2021

**Accepted:** 30.12.2021

Kadri BAHTİYAR<sup>1</sup>

## PETROLÜN ORTA DOĞU SİYASETİNİN BELİRLENMESİNDEKİ ROLÜ: ABD'NİN ENERJİ HEGEMONYASI VE ÇATIŞMALAR

**Öz:** Petrolün, 20'nci yüzyılın başlarından itibaren enerji kaynağı olarak dünyanın en kıymetli hammaddesi olduğu ve alternatif bir kaynak elde edilinceye değin dünya politikası ve ekonomisi üzerindeki güçlü etkisini koruyacağı söylenebilir. Önümüzdeki yıllarda devletlerin ulusal politikalarının başarısı bu gerçekleri bütün açıklığı ile görerek, doğru taktik ve stratejik hedeflerin saptanmasına ve uygulanmasına bağılı olacaktır. Petrol enerjisine dayanan içten yanmalı motorlar ile karakterize edilen otomotiv sanayi, demiryolları yerine otobanlar ile ulaşım ve hava ulaşımıyla uçak sanayiinin öne çıktığı yeni teknoloji ve sanayi devrimi Amerikan hegemonya döneminin temellerini oluşturmuştur. ABD'nin enerji siyasetinin temelini enerji sağlama güvenliğinde jeolojik potansiyel rezervlerin görülür rezervlere dönüştürülmesinin teknik zorluklarını çözölleme teknolojisine sahip olma ve bu kaynaklar üzerindeki hukuksal ve politik egemenliğin sadece askeri üstünlükle sağlanabileceğı düşüncesi oluşturmaktadır. Çalışmada Anglo-Amerikan Orta Doğu politikasının geçmişten günümüze petrolün ve bununla ilintili ekonomik, politik ve stratejik çıkarların devam ettirilmesi üzerine kurulmuş olduğu ve 20'nci yüzyıl başlarından itibaren bölgede gelişen bütün sorunların, çatışmaların ve savaşların ana kaynağının Orta Doğu petrol yataklarının kimin kontrolünde olacağı konusunun oluşturduğu ve petrolün hayati önemini sürdürerek 21'nci yüzyıl sürüşmelerinin de ana kaynağı olmaya devam edeceği iddia edilmiştir. İsrail'in kurulmasından, İran petrollerinin devletleştirilmesine, İran-Irak Savaşından, Körfez Savaşlarına kadar yaşanan bütün olayların başlangıçta İngiltere ve sonraları ABD tarafından izlenen siyasi ve askeri politikalarla tüm dünyaya gösterildiğı, diğer taraftan küresel askeri, siyasi ve ekonomik hegemonyanın sürdürülebilmesi için yüzyılın

<sup>1</sup> Dr., Hv.K.K.lğı, [kbahtiyar@gmail.com](mailto:kbahtiyar@gmail.com), Orcid <https://orcid.org/0000-0002-2419-1820>

başlarında ortaya atılan yeni dünya düzeninin ABD tarafından yönetilmesinin yalnız petrol ve doğalgaz bölgelerinde ABD hakimiyetinin devam etmesi ile sağlanabileceği fakat Soğuk Savaş sonrasında tek süper gücü niteliği zayıflarken ve hegemonyasına açık tehdit unsurları artarken ABD'nin son yıllarda bu çıkarları tek yanlı olarak ve tek başına savunamayacağına işaretlerini vermeye başladığı ortaya konulmuştur. ABD'nin dışı bağımlı olduğu petrol tüketiminin sürekli ve düzenli olarak sağlanabilmesinin hem dünya petrol rezervlerinin (özellikle Basra Körfezi ülkeleri) geliştirilebilmesi ve yeni keşiflere hem de bu enerji yataklarının (petrol-gaz) ABD petrol şirketleri tarafından işletilmesi koşulunu getirdiği, ancak ABD'nin petrol çıkarlarını korumak için hasımlara değil dost ve müttefiklere ihtiyaç duymasına rağmen, kontrolünü sürdürebilmek için iş birliği yerine, askeri güce ve sertlik yanlısı politikalara ağırlık vermek suretiyle bölgesel, stratejik, ekonomik ve politik dengeleri bozarak dünya kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını kışkırttığı, bu durumun da özellikle Rusya ve Çin'i kazançlı çıkarabileceği üzerinde durulmuştur. Elde edilen bütün bilgi ve bulgular neticesinde, 20'nci yüzyıl başlarından itibaren bölgede gelişen bütün sorunların, çatışmaların ve savaşların ana kaynağı olan Orta Doğu petrol yataklarının kimin kontrolünde olacağı konusunun 21'nci yüzyıl sürtüşmelerinin de ana kaynağı olmaya devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Orta Doğu, Petrol, ABD, İsrail, Çatışmalar.

### **The Role of Oil in Determining Middle East Politics: US Energy Hegemony and Conflicts**

**Abstract:** It can be said that oil has been the most precious raw material in the world since the beginning of the 20th century and will always maintain its hard-to-reach effect on the world economy and politics until another alternative is found to replace it as an energy source. The success of the national policies of the states in the coming years will depend on the determination and implementation of the correct tactical and strategic goals by seeing these realities with all clarity. The automotive industry which is characterized by internal combustion engines based on petroleum energy, transportation with highways instead of railways, the aircraft industry, and air transportation which came into prominence in the new technology and industrial revolution, formed the foundations of the American hegemony period. The basis of the US energy policy is to have the analysis technology of transforming potential geological reserves into visible reserves in the energy supply security. In the study, it has been adduced that the Anglo-Americans' Middle East policy is formed of on the sustaining of the economic, political, and strategic interests which are related to oil from past to the present; the main subject of all the issues that have been appeared in the region, conflicts, and wars from the beginning of the 20th century are formed of the subject that who will be under the control of the Middle East oil reserves; and with maintaining its vital importance, the oil will be the main source of the frictions in the 21st century. All the events from the establishment of Israel to the nationalization of the Iranian oils, from the war of Iran-Iraq to the Gulf Wars; were shown to the whole world with the political and military policies followed by

the United Kingdom and later the USA; on the other hand, the new world order which was put forward at the beginning of the century for the continuation of global military, political and economic hegemony might be ensured by the continuation of the US sovereignty in the oil and natural gas regions, however, it has been demonstrated that the US has begun to give signs that it cannot defend these interests unilaterally and alone in recent years, as the single superpower character of the post-Cold War weakened and threats open to its hegemony increased. To meet the regular and continuous oil consumption conditions of the export-dependent US's; lead to the provision that both to the discoveries and development of the world oil reserves (especially the countries of Basra Bay) and the operation of these energy deposits (oil-gas) by the US oil companies. Even though the US needs companions and allies, not enemies to protect its oil interests; but focusing on military power and rigoristic policies rather than collaboration to maintaining its superiority; led to the ruining of regional, strategic economic, and political equilibrium, and this has provoked anti-Americanism in the world public opinion. Thus, it is deduced that Russia and China might gain an advantage from this situation. As a result of all the information and findings obtained; the main source of all the issues that been appeared in the region, conflicts, and wars from the beginning of the 20th century are formed of the subject that who will be under the control of the Middle East oil reserves, and this situation will maintain its main source of the frictions in the 21st century.

**Key Words:** Middle East, Oil, USA, Israel, Conflicts.

## Giriş

Uluslararası politika analizlerini, devletlerin dış politikalarının oluşumunun incelenmesine dayandıran uluslararası ilişkiler bilimcileri, dış politikaya biçim veren etmenler arasında açıkça petrolü göstermemektedirler. "Petrol" aslında ekonomik, siyasi, coğrafik ve stratejik olarak ortaya konulan bu etmenleri tek başına üzerinde toplamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, petrolün dünyada tanınmaya başlamasıyla birlikte devletlerin Orta Doğu politikasını ne derece büyük oranda etkilediğinin ve bu kapsamda 19. yüzyıl sonlarından itibaren Orta Doğu'da meydana gelmiş olan hemen her türlü meselenin temel kaynağını petrolün oluşturmasının detaylarıyla incelenmesidir. Bu kapsamda iki dünya savaşı arasındaki gelişmelerden başlanarak günümüze kadar geçen zamanda Orta Doğu üzerine üretilen politikaların birincil kaynağının petrol ve petrolün kontrolünü sağlama olduğu, farklı hedeflerle konu kapsamına giren ya da o konuya müdahil olan oyuncuların plan ve hedeflerinin bir şekilde petrolü ana tema haline getirdiğine vurgu yapılarak, özellikle ABD'nin petrol odaklı Orta Doğu politikası ve bunun

diğer devletlerin Orta Doğu politikalarına etkisi, İsrail Devleti'nin kurulması, İran-İrak Savaşı ile Körfez Savaşları değerlendirilmiştir.

Çalışma konusu beş başlık altında incelenmiş olup bilgi ve bulgular doğrultusunda oluşturulan sonuç bölümüyle tamamlanmıştır. Disiplinler arası bir metot uygulanan çalışmada olaylar, gelişmeler ve kavramlar kronolojik bir sırayla takip edilmeye çalışılmış, ihtiyaca göre ekonomi, siyaset, tarih, coğrafya vb. birçok bilim dalı yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çünkü petrol konusu incelenmeye başlandığında hemen anlaşılıyor ki "petrol, sadece petrol değildir". Başlangıçtan günümüze kadar süregelen olaylar ve birçok incelemenin ardından bile konu üzerinde yeterli düzeyde bilgi ve kavrayış oluşmadığı, bu nedenle bir çok araştırma ve elde edilen bilgiye rağmen, petrol kavramını tam olarak sosyal bilimlerle ilintileyerek izah edebilecek bir genel teorinin oluşturulamadığı, incelemecilerin genellikle kendi disiplinleri açısından konuya açıklık getirme çabasına giriştiği ve kabul edilebilir fakat farklı nedenlere dayanan çözümler benimsedikleri görülmektedir.

Enerji kaynaklarının doğal kaynaklar içinde çok özel bir yeri bulunmaktadır. İnsanoğlunun üretim yapabilmek amacıyla başlangıçtan günümüze kadar daima bir enerji kaynakları sağlama kaygısı olmuştur. Bu amaçla başlangıçta insan gücü kullanılırken, zaman içinde hayvan, su ve rüzgâr gücünden faydalanılmaya başlanmış, endüstri devrimi ile birlikte artan buhar enerjisi kullanımına koşut olarak önceleri kömür ve 20. yüzyılın başlarından itibaren de petrol, enerji sağlayan başlıca hammadde haline gelmiştir.

Bu kapsamda Birinci Dünya Savaşı'nın ön plana çıkmayan önemli nedenlerinden birinin, Almanya ve İngiltere'nin petrol bölgelerine sahip olma isteği olduğunu söyleyebiliriz. İçten yanmalı motor sanayii ve buna bağlı olarak petrolün öneminin arttığı bu dönemde Almanya'nın her iki dünya savaşında da öncelikle Hazar çevresi petrol yataklarına, başlarda İngiltere ve devamında ABD'nin ise Orta Doğu petrollerine yöneldiği görülmektedir. İngiltere'nin, denizcilikte petrol kullanımının keşfedilmesi ile birlikte petrol kaynaklarını ve denizlerdeki üstünlüğünü korumayı başlıca stratejik hedef haline getirdiği ve buna uygun politika izlediği görülmektedir. Bu prensip ve siyaset İkinci Dünya Savaşı'na kadar genel olarak başarılı olmuş ancak savaş sonrasındaki değişen dünya yeni hegemon olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni sahneye çıkarmıştır.

ABD'nin dışa bağımlı olduğu petrol tüketiminin sürekli ve düzenli olarak sağlanabilmesi hem dünya petrol rezervlerinin (özellikle Orta Doğu-İran) geliştirilebilmesi ve yeni keşiflere hem de bu enerji yataklarının (petrol-gaz) ABD

petrol şirketleri tarafından şişletilmesi koşulunu getirmektedir. Kşresel enerji sağlama gşvenliğinin teknik, politik ve askeri yşnleri bulunmaktadır. ABD'nin enerji siyasetinin temelini enerji sağlama gşvenliğinde jeolojik potansiyel rezervlerin gşrşlşr rezervlere dşnşştşrşlmesinin teknik zorluklarını cşzşmlenme teknolojisine sahip olma ve bu kaynaklar ęzerindeki hukuksal ve politik egemenliğin sadece askeri ęstřnlřkle sağlanabileceği dęřřncesi oluşturmaktadır. Kşresel sermayenin yatırım yaptığı kşresel ęretim, stratejik savaş ve petrol sanayilerinin sşrdşrşlmesi ve bu kapsamda dşnya petrol ęretiminin yaklaşık 1/3'şnş kullanan ABD'nin istediği enerji dşeneni sağlayabilmesi ancak ideolojik, ekonomik, politik ve en ęnemlisi de askeri bir kşresel hegemonya ile olanaklıdır. Petrol enerjisine dayanan içten yanmalı motorlar ile karakterize edilen otomotiv sanayi, demiryolları yerine otobanlar ile ulaşım ve hava ulaşımıyla uçak sanayiinin ęne cıkıtığı yeni teknoloji ve sanayi devrimi Amerikan hegemonya dşeneminin temellerini oluşturmuştur.

Birinci Dşnya Savaşı'nı izleyen yıllar boyunca Amerikan hşkşmeti uluslararası petrol şirketlerine cıkarak sağlamak için bştşn gşcşyle harekete geçmiş, şirketlere tşm diplomatik koruyuculuğu sağlamıştır. ABD Orta Doğu'da 'açık kapı' politikasına sıkı sıkıya sarılmış, bşylece, Amerikan sermayesiyle kurulmuş olan petrol şirketlerine ya tamamen kendilerine ait ayrıcalıklar sağlanmış ya da uluslararası ayrıcalıklarda paylar elde edilmiştir. ABD, Birinci Dşnya Savaşı sonrasında İngiliz tekelinde bulunan İran petroleri ęzerinde Musaddık rejiminin petrol bşlgelerini millileştirme cıbası sşresince ciddi bir rol oynayarak "Musaddık krizinin dinamo etkisi ile başka devletlerdeki petrol sanayilerinin de millileştirilmesine neden olmasının ve bşylece bşlgedeki ęretim sorununun, Avrupa ęlkelerini savunmasız bırakarak Batı dşnyasının hşrriyet ve refahının bşyşk tehdit altına gireceği" dęřřncesini ęne sşrerek gerçekteştirmeyi başarmıştır. Yapılan dış mşdahalelerin sonucunda, Başbakan Musaddık İran Ordusu tarafından 18 Ağustos 1953'te devrilmiş ve bşylece İran'da ulusallaştırma denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak bu olay İran'ın İngiliz etki alanından cıkıp ABD'nin etki alanına girdiğinin işaretini vermiş, bu durum 1979 İran devrimine kadar sşrmşştşr.

Siyonistlerin cıbaları, İngilizlerin Sşveyş Kanalı'nı ve Orta Doğu petrol cıkarlarını korumak ve sşrdşrmek için gşzel bir fırsat olacağı dęřřncesiyle birleşince İngiltere, 2 Kasım 1917 tarihinde yayınlanmış olan ve "Balfour Deklarasyonu" olarak anılan mektupla Filistin bşlgesinde Yahudiler için bir devlet kurulmasına ęnemli bir destek sağlamıştır. İki savaş arası sşreçte bu

desteğini çeşitli yollarla sürdüren İngiltere, sonradan ABD'nin de düşeceği Orta Doğu Arap petroleri çıkarları çerçevesindeki İsrail sempatisi ile Arap direnişi arasındaki ikilemin neticesi olarak, 17 Mayıs 1939 tarihinde yayınlanan MacDonalld Beyaz Bildirisi ile Filistin'e Yahudilerin göç etmesine yönelik getirdiği ciddi kısıtlamalar getirmesi nedeniyle Siyonistlerin büyük tepkisine hedef olmuştur. Böylece Siyonizm'in yeniden yapılandırılması sürecinde izlenen siyaset, örgüt ve siyasi yoğunluk İngiltere'den ABD'ye doğru kaymıştır. 1945'ten sonra Orta Doğu petrolüne giderek daha çok gereksinme duyan ABD hem bölgedeki petrol üretiminin aksamamasının hem de petrolün ulaşım yollarının kapanmamasının önem kazanması ile konuya ilgisini arttırmış, Siyonist politik çabasının da odak noktası haline gelerek İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin sorununda oldukça belirleyici bir faktör durumuna gelmiştir.

Soğuk Savaş'ın ardından Orta Doğu petrol bölgeleriyle ilgili ilk çatışma, dış dünyaya görece kapalı bir rejim uygulayan İran ve Saddam döneminde bölgesel bir güç olma yolunda mesafe almış Irak arasındaki savaş olmuştur. Savaş süresince Amerika petrole dayalı çıkarlarını, İsrail milli güvenlik düşüncelerini ön planda tutmuştur. Batılı devletlerin duruma göre silah satarak, bir nevi kontrol altında sürdürülen sekiz yıllık savaş, beklendiği gibi hem İran'ın hem de Irak'ın askeri ve ekonomik olarak iyice erimesini sağlamış ve baskılar sonucu İran'ın 18 Temmuz 1988'de BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararını kabul etmesiyle sona ermiştir.

Savaştan büyük bir dış borç yüküyle çıkan Irak'ın, İran ile yapılan savaş süresince oluşan desteğe güvenerek Kuveyt'in petrol kaynaklarını ele geçirip, ekonomik sıkıntılarından kurtulmayı ve daha çok askeri yatırım yaparak bölgenin süper gücü olmayı hedeflediği, ancak bu düşünceyle 3 Ağustos 1990'da başlayan Kuveyt'i işgal sürecinin sadece ABD'nin bölgeye direkt müdahale etmesi için uygun şartları oluşturduğu görülmüştür. Bu nedenle, işgalden sonra Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'la uzlaşmaya yönelik çözümleri zaman zaman benimsedikleri halde, ABD hükümeti bu çözüm önerilerini sürekli reddetmiştir. BM Güvenlik Konseyi, kriz süresince tam bir iş birliği görüntüsü vermiş, 678 sayılı, hukuksal dayanağı uzun süre tartışma konusu olan kararının ışığında Amerikan Kongresi de 12 Ocak 1991'de Başkan'a gerekli olan bütün önlemlerin alınabilmesine yönelik yetki (savaş yetkisi) vermiştir. Bu kapsamda 16 Ocak-24 Şubat tarihleri arasında çoğunlukla hava harekâtı şeklinde seyreden "Çöl Fırtınası Operasyonu'nun (Operation Desert Storm) ilk aşamasına başlanmıştır.

Birinci Körfez Savaşı'na, ABD liderliğinde Fransa, İngiltere, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan gibi 28 ülkenin askeri koalisyon güçleri katılmış, 24 Şubat'ta başlayan kara harekâtı neticesinde Irak'ın BM'nin bütün kararlarını kabul ederek, Kuveyt  zerindeki iddialarından vazgeçtiklerini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini bildirmesi  zerine 28 Şubat 1991'de sona ermiştir. Devam eden süreçte, ABD'nin BM kararlarıyla köşeye sıkıştırarak devirmeye çalıştığı Saddam yönetimi geri adım atmayınca, 16 Aralık 1998'den itibaren Çöl Tilkisi Operasyonu (Operation Desert Fox) çerçevesinde Irak'ın bombalanmasıyla ipler yeniden kopmuş ve Irak yönetimi artık hiçbir BM kararına uymayacağını bildirmiştir. Bu süreçte Rusya, Çin ve Fransa'nın saldırıların anlamsız ve devletlerarası hukuk kurallarına aykırı bulunduğunu açıklayarak tepki gösterdikleri görülmektedir. Ancak ABD Başkanı Bush'un, Ekim 2002 tarihinde Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğunu ve üretime devam ettiğini, ayrıca Saddam'ın el Kaide dahil teröristlere yardım ve yataklık ettiğini, komşuları ve hatta bölge için tehdit teşkil ettiğini, Irak halkının bu diktatörden kurtarılması gerektiğini  ne s rerek, BM'nin 8 Kasım 2002 tarihinde alınan 1441 sayılı kararı gereği Irak'ı koşulsuz bir iş birliğine çağırmasını sağladığı görülmektedir.

Güvenlik Konseyi'nde Irak'a saldırılmasına uzun zamandır tepkili olan Rusya, Almanya, Fransa ve Çin'in gelişmelerden derin endişe duyduklarını belirterek, Irak'a yapılan saldırıların durdurulması çağrısında bulunmasına rağmen, 20 Mart 2003 günü "Irak'a  zg rl k Operasyonu" adı altında ABD-İngiltere işgal harekâtı başlamıştır. 9-10 Nisan'da ABD askerleri önemli bir direnişle karşılaşmadan Bağdat'a girmiş ve ABD Başkanı 1 Mayıs'ta savaşın resmen bittiğini açıklamıştır. Ancak gerçekte Irak'ta suların durulmadığı, ülkenin büyük bölümünde direniş ve kargaşanın bütün Şiddetiyle devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda BM ve IAEA heyetleri ve hatta savaş sonrasında görevlendirilen CIA ekipleri tarafından Irak'ın savaş öncesinde kitle imha silahlarına sahip olduğuna ilişkin ABD'nin aldığı istihbarat bilgilerinin tamamen yanlış olduğu ifade edilmiştir. ABD yönetiminin bunları dikkate almayarak, Irak'ta yeni idari ve siyasi yapılandırma süreci ile Orta Doğu'daki zengin petrol kaynaklarını denetim altında tutma arasında güçlü bir bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır.

Petrol ve doğal gazın dünya ekonomik sisteminin gelişimi üzerinde doğrudan birebir etkisi bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan bu etkinin 21. yüzyılın ilk çeyreğine de damgasını vurduğu, petrol ve doğal gazın henüz vazgeçilmez enerji kaynağı olmaya devam ettiği görülmektedir. Dünya ekonomik sisteminin 21. yüzyıldaki maddi genişleme

döngüsü, petrol ve doğal gazla irtibatlı coğrafik bir denetimin kontrolü altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle petrolün üretimi, dağıtım ve tüketimi tarih boyunca hükümetlerin müdahale ve düzenlemelerine son derece açık bir konu olmuştur. Geleneksel olarak uluslararası petrol endüstrisi, sınırlı sayıdaki uluslararası özel ve kamusal petrol şirketinin egemenliğinde oligopol bir yapıya sahiptir. Bunların uzun dönemli çıkarları ve politikaları genellikle kısa dönem tutumlarını belirler. Petrol üretim, dağıtım ve tüketim kalıplarında politik müdahaleler ve stratejik hedefler büyük bir etkiye sahiptir.

Körfez Savaşı döneminde stratejik projeksiyonlarda petrolün 20 yıl sonra tükenmiş olacağı varsayılmış olsa da dünya petrol rezervlerinin minimum yüz yıl, doğal gazın ise daha birkaç yüzyıl yeteceği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut hegemonyasını ve küresel egemenliğini devam ettirebilmesinin tek şartı, İran petrollerinin ve hali hazır kontrol edilebilen Orta Doğu petrol bölgelerinin yeniden yapılandırılarak ABD kontrolünün egemenleştirilmesidir.

Dış güçler, Orta Doğu hükümetlerini ve gruplarını kendi amaçları doğrultusunda kullanarak bölgede politik faaliyetlerini sürdürmektedir. Orta Doğu ülkelerini birbirlerine karşı kışkırtan, kendi çıkarlarını en üst dereceye taşıyabilecek güçlü ve otokrat yöneticileri destekleyen yabancı kuvvetlerin entrikaları da istikrarsızlığın sebeplerindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Orta Doğu dünyanın en çok çatışma yaşanmış ve silahlanmış bölgesidir.

Petrol, 20. yüzyılın başlarından itibaren, dış güçleri Orta Doğu'da etkili olabilecek pozisyonlar arama konusunda teşvik etmiştir. Batılı güçler (ABD-İngiltere-Fransa), Almanya ve S.S.C.B gibi davetsiz misafirleri bölgeye sokmamak için uğraşırken, aynı zamanda birbirleriyle de mücadeleye girişmişlerdir. Ortak hedefler, petrol kaynaklarını güvence altına almak ve petrol alım maliyetini dengelemek için piyasaları etkileme gücüne sahip olma gereksinimidir. Orta Doğu'nun kontrolü, Dünya Savaşları'nın neticesinin şekillenmesinde hayati bir faktör olmuştur.

ABD hem savaş sonrası ortamında yükselen değer olarak hegemonyasını sağlamak, petrol bölgelerindeki ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarını güvence altına almak hem de bunu kalıcı hale getirmek için İsrail'e kuruluş aşamasında ve sonrasında en önemli desteği sağlayarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin sorununda oldukça belirleyici bir faktör olmuştur. İsrail'in kurulmasıyla birlikte bölgede Arap-İsrail çatışmaları ve günümüze kadar süren kaos ortamı resmen başlamıştır.



İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD petrol şirketleri Suudi Arabistan'daki mevcut egemenliklerini sürdürürken, aynı zamanda İran ve Irak'ta da pozisyon sahibi olmuşlardır. Petrole kendi kendine yeterli durumda olmasından dolayı Sovyetler Birliği'nin amacı, Orta Doğu'da askeri iş birliği yoluyla aşamalı biçimde toprak elde etmek ve ABD tesirini düşürmek ya da karşı çıkmak olmuştur.

Birinci ve İkinci Körfez Savaşları neticesinde Orta Doğu enerji kaynakları ciddi biçimde ABD askeri kuvvetinin tesiri altına girmiş ancak bölgenin kozmopolit etnik durumu ve suni devlet yapıları ile ülkelerin petrol politikalarının çatışması nedeniyle barış ve düzen sağlanamadığı gibi durum daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir.

Anglo-Amerikan petrol çıkarları, İkinci Dünya Savaşı'ndan güçleri inanılmaz ölçüde artmış olarak çıkmış, İngiltere ve Amerikalı müzakereciler arasında Bretton Woods'da 1944'te hazırlanan iktisadi ve mali konulardaki savaş sonrası "Yeni Dünya Düzeni" kapsamındaki anlaşma, dünya petrolü üzerindeki Anglo-Amerikan hegemonyasında kilit rol oynamıştır. Ortadoğu'da ve çevresinde ortaya koyulmaya çalışılan politik ve askeri dengelerin arkasında yatan esas unsurlar, petrol, doğal gaz ve yeni bölge pazarlarıdır. Anglo-Amerikan hegemonyası bölgedeki çıkarlarını korumak adına günümüze kadar yaşanan birçok olayda baş rolü paylaşmıştır.

1948'de Ortadoğu'da bir İsrail devletinin kurulması ve akabinde ortaya çıkan Arap-İsrail çatışması, 1967 ve 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşları ve ardından ambargolar nedeniyle ortaya çıkan petrol krizi, İran'da devrilen Musaddık rejimi, daha sonra Şah Rıza Pehlevi'nin devrilip Humeyni rejiminin başlaması, İran-Irak Savaşı ve Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ile başlayan Körfez Savaşları, kısacası günümüze kadar devam eden bütün Ortadoğu (özellikle Basra Körfezi) sorunları Anglo-Amerikan hegemonyasının petrole dayalı ekonomik, politik, bölgesel ve küresel stratejik çıkarları doğrultusunda yönlendirilmiştir.

ABD'nin Orta Doğu politikası başlangıçtan bugüne kadar petrol ve petrole bağlı politik, iktisadi ve stratejik çıkarların geliştirilerek devam ettirilmesi ile İsrail'in güvenli bir şekilde varlığının devam ettirilmesi olarak ifade edilebilecek iki temel unsura dayanmaktadır. ABD bu kapsamdaki tutumu özellikle Birinci ve İkinci Körfez Savaşları'nda ve sonrasında izlediği siyasi ve askeri politikalarıyla tüm dünyaya göstermiştir. Diğer taraftan küresel askeri, siyasi ve ekonomik

hegemonyanın sürdürülebilmesi için yüzyılın başlarında ortaya atılan yeni dünya düzeninin Amerika Birleşik Devletleri tarafından idare edilebilmesi yalnızca petrol ve doğal gaz alanlarında Amerika Birleşik Devletleri egemenliğinin devam etmesiyle sağlanabilecektir. Ancak ABD, Soğuk Savaş sonrasının tek süper gücü niteliği zayıflarken ve hegemonyasına açık tehdit unsurları artarken, son yıllarda bu çıkarları tek yanlı olarak ve tek başına savunamayacağını işaretlerini vermeye başlamıştır.

ABD'nin dışa bağımlı olduğu petrol tüketiminin sürekli ve düzenli olarak sağlanabilmesinin hem dünya petrol rezervlerinin (özellikle Orta Doğu-İran) geliştirilebilmesi ve yeni keşiflere hem de bu enerji yataklarının (petrol-gaz) ABD petrol şirketleri tarafından işletilmesi koşulunu getirdiği, ancak ABD'nin petrol çıkarlarını korumak için hasımlara değil dost ve müttefiklere ihtiyaç duymasına rağmen, kontrolünü sürdürebilmek için iş birliği yerine, askeri güce ve sertlik yanlısı politikalara ağırlık vermek suretiyle bölgesel, stratejik, ekonomik ve politik dengeleri bozarak dünya kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını kışkırttığı, bu durumun da özellikle Rusya ve Çin'i kazançlı çıkarabileceği görülmektedir.

Elde edilen bütün bilgi ve bulgular neticesinde, 20'nci yüzyıl başlarından itibaren bölgede gelişen bütün sorunların, çatışmaların ve savaşların ana kaynağı olan Orta Doğu petrol yataklarının kimin kontrolünde olacağı konusunun 21'nci yüzyıl sürtüşmelerinin de ana kaynağı olmaya devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

### **Petrolde Amerika Birleşik Devletleri Kontrolünün Başlaması**

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Arap ülkeleri Anglo-Amerikan ve Fransız emperyalist sistemine sınıksız bağlı durumdaydı. Fakat, İkinci Dünya Savaşı, hem eski emperyalist güçlerin askeri ve ekonomik olarak zayıflamasına neden olarak hem de Arapların değişik seçeneklerin de olduğunu görmesini sağlayarak değişimi başlatan ciddi bir öge olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı bir Orta Avrupa savaşı olarak başlamasına rağmen, İtalyan kuvvetlerinin Mağrib'de ilerlemesiyle Orta Doğu'ya yayılmış, 1940'ta Kuzey Afrika'ya girmeleriyle de İngilizlerin pozisyonuna tehdit olmaya başlamıştır. 1941'de Almanya'nın da Fransızların kontrolündeki Suriye-Lübnan ayrıca Almanya'ya yakın bir yönetime sahip olan Irak'a doğru yönelebileceğinden korkularak, 1941 Mayıs'ından itibaren Suriye, Fransa ve İngiltere, Irak İngiltere ve İran İngiltere ile S.S.C.B. tarafından işgal edildi. Amerika Birleşik Devletleri

1941 sonlarında, Japonya, Almanya ve İtalya ile savaşa girdi. Kuzey Afrika'da Mısır'a doğru ilerleyen Alman ordusu Temmuz 1942'de, İngiltere tarafından durduruldu. Fas ve Cezayir Anglo-Amerikan kuvvetleri tarafından Kasım 1942'de işgal edildi. Alman kuvvetlerinin 1943'te Tunus'tan da çekilmesi üzerine de savaş Arap ülkeleri açısından fiilen bitmiş oldu. Savaşın sonrasında İngiltere'nin önceden hâkim olduğu yerlerde hâkimiyetini, Fransa'nın da Suriye, Lübnan ve Mağrip'te varlığını sürdürdüğü görülmekteydi. Fakat gerçekte hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın hegemonyasında temeli teşkil eden ekonomik ve askeri güçleri önemli oranda sarsılmıştı.

1945'te ardında 55 milyondan çok ölü bırakan, tüm gezegene yayılan altı yıllık bir savaştan sonra dünya pek çok önemli açıdan değişmişti. Versailles Barış Konferansı'nı takiben, 1919'da egemenliği dünyanın tüm yüzeyinin dörtte birini kapsayan, "üzerinde güneşin asla batmadığı imparatorluk" olan İngiltere İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Yalnız 30 yıl sonra 1949'a geldiğinde, baskıcı anavatana karşı sömürgelerin bağımsızlık talepleri yükseldikçe, İngiltere İmparatorluğu her bölgede parçalanmaya, belki de tarihteki bütün imparatorlukların geçirdiği en büyük alt üst oluşun sancısını çekmeye başlamıştır. İngiltere birkaç kısa yıl içerisinde imparatorluğunun Afrika, Pasifik ve Akdeniz'deki büyük parçaları üstündeki resmi sömürge denetimini terk etti. Bunu yapmaktaki nedeni, halkların kendi kaderlerini tayin ilkesine hararetle tutku duyması ya da iyilikseverlik değil, daha çok 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarındaki savaş sonrasında yeniden şekillendirilmiş bir egemenlik biçimini dikte eden acil gereksinimdi. 1945'ten sonraki İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'yle "özel bir ilişki" geliştirme ve derinleştirme yoluyla, küresel nüfuzunu dolaylı olarak kullanacaktı. İkinci Büyük Savaş'tan sonra bölünen dünyada, Doğu Avrupa ve Kafkaslardaki petrol Churchill'in Demir Perde olarak adlandırdığı setin arkasında kaldığından artık Batı'nın ulaşamadığı bir kaynağa dönüşünce<sup>2</sup> gözler yine Orta Doğu'ya çevrilmişti.

1932'de Bahreyn'de petrol bulunması, Suudi Arabistan toprakları için de umut veriyordu. Kırmızı Çizgi Anlaşması'nın kapsamına giren Suudi Arabistan'da başka şirketlerin ayrıcalık elde etmesini önlemek amacıyla Iraq Petroleum Company (IPC), 1932'de bu ülkede ayrıcalık elde etmek için harekete geçmiştir. Bu arada, başka sermaye sahipleri de Suudi Arabistan'daki olası petrol

---

<sup>2</sup> F. William Engdahl, *Para Petrol İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2008), 121-123, 127.

yataklarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Ancak Kral Abdülaziz İbni Suud'un istediği parayı veren, Standart Oil Company of California olmuş ve 29 Mayıs 1932'de Al-Hasa ayrıcalığını almıştır. 1936'da Al-Hasa ayrıcalığının yarı payını Texas Cooperation (ileride Texaco) almış ve 31 Ocak 1944'de bu ortaklığın adı Arabian American Oil Company (ARAMCO) olmuştur. Bu arada 31 Mayıs 1939'da ayrıcalık bölgesini genişleten yeni bir anlaşma yapılmış ve ayrıcalığın kapsamı 80,000 mil<sup>2</sup>'den, 440,000 mil<sup>2</sup>'ye çıkartılmıştır. 3 Kasım 1948'de diğer iki Amerikan şirketi Standart Oil of New Jersey ve Socony Mobil Aramco'ya katılmış, 2 Aralık 1948'de yapılan bir sözleşmeyle de Arabian American Oil Company'nin payları şöyle dağıtılmıştır: Standart Oil Company of California %30, Standart Oil Company of New Jersey %30, Texaco %30 ve Socony Mobil %10. Böylece savaştan önce Amerikan şirketlerinin denetimine girmeye başlayan Orta Doğu'nun en verimli petrol alanlarından biri, savaş sonrasında tamamen Amerikan şirketlerinin tekelinde kalmıştır.<sup>3</sup>

### İran: Millileştirme Hareketlerine Sert Yanıt

İran'da ham petrol çıkarma ayrıcalığına Anglo-Iranian Oil Company (IOC) sahipti<sup>4</sup> ve 1915-1950 yılları arasında 3,350 milyon dolar değerinde 333 milyon ton ham petrol üretmiştir. Bu üretimden Anglo-Iranian Oil Company'nin net kârı 613 milyon dolar olurken, İran Hükümeti'nin geliri 316 milyon dolar olmuştur. İran Hükümeti 1948 yılında, IOC ile yapılan ilk ayrıcalık anlaşmasından sonra 1933 yılında yapılmış olan anlaşmada değişiklikler öngören, -mülkiyet haklarından ya da doğal kaynaklardan yararlanmak için ödenen tazminat, bedel, değer ya da ücretin yıllık ciro ve kârdan, anlaşmada belirlenen oranlarda yüzde olarak ödenmesini ifade eden- "royalty" payının arttırılması, şirkette daha çok İran vatandaşı çalıştırılması ve İran'da satılan petrol ürünlerinin düşük fiyatlı olması taleplerinde bulunmuştur.<sup>5</sup>

14 Mayıs 1949'da hükümet ve şirket temsilcileri "royalty"yi arttıran ve İran Hükümeti'ne en az gelir garantisi veren bir metin üzerinde anlaşmalarına rağmen bu anlaşma Dr. Musaddık başkanlığında kurulan bir komisyonun hazırladığı öneriyi uyularak, 11 Ocak 1951'de İran Meclisi tarafından

---

<sup>3</sup> Ş. Sina Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018), 97-100.

<sup>4</sup> Geniş bilgi için bkz. Kadri Bahtiyar, "Petrolün Orta Doğu Siyasetinin Belirlenmesindeki Rolü ve Musul-Kerkük Meselesi", *Arel Üniversitesi Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (2017): 41-58. [https://dergi.arel.edu.tr/sayi\\_detay/17](https://dergi.arel.edu.tr/sayi_detay/17)

<sup>5</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 127-128.

onaylanmamıştır. Dr. Musaddık başkanlığındaki komisyon 8 Mart 1951’de Meclis’e şirketin ulusallaştırılmasını önermiş,<sup>6</sup> İnan Meclisi, 15 Mart 1951’de Dr. Musaddık komisyonunun tavsiyesini onaylamış ve Anglo-İnan Petrol şirketi’ni iyi bir tazminat karşılığında ulusallaştırmayı kabul etmiştir. Nihai devletleştirme planı olarak Ulusallaşmayı Yürütme Yasası, Musaddık’tan yeni hükümeti kurmasının istendiği günün arifesinde, 28 Nisan 1951’de onaylanarak 1 Mayıs’ta yürürlüğe girecek şekilde Meclis’ten geçmiştir.<sup>7</sup>

20 Mart 1951 tarihinde ılımlı, milliyetçi ama Batı yanlısı Hüseyin Ala, şah tarafından Başbakan olarak atandı. Fakat Meclis’in petrolün millileştirilmesi kararının uygulanmasını ve AIOC’nin petrol sanayisindeki haklarının hemen hükümete devredilmesi konusundaki baskılarına dayanamayarak 28 Nisan 1951’de istifa etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Meclis dışındaki Ayetullah Kaşani’nin de desteğine sahip Muhammed Musaddık meclis tarafından Başbakanlığa aday gösterildi. Musaddık’a destek için Milli Cephe ve Kaşani taraftarlarının yoğun sokak eylemlerinin de baskısıyla Musaddık 30 Nisan 1951’de şah tarafından Başbakan olarak atandı.<sup>8</sup>

Ancak İngiltere’nin Anglo-Iranian Oil Company’nin ulusallaştırılmasına seyirci kalması beklenemezdi.<sup>9</sup> İngiltere 1950’lerde imparatorluk olmanın en gösterişli alametlerini kaybediyormuş gibi dururken yeniden düzenlenen bir sömürgeci özellikler dizisine inatla tutunmaktaydı. Hindistan’a dek uzanan geniş bir resmi imparatorluğu elinde tutarak her şeyi tehlikeye atmak yerine, Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğiyle, kuvvetini çok daha kârlı olan dünya petrol ve stratejik hammadde imparatorluğu çevresinde toplamıştı. Orta Doğu petrolünün büyük kısmının Avrupa’ya aktığı kanal olan Mısır ve Süveyş bu nedenle stratejik bir öncelik halini aldılar. Petrol üreten Orta Doğu Körfez ülkeleri, özellikle de İngiltere hükümetinin, dünya savaşının tüm baskısına karşın, Anglo-İnan Petrol şirketi aracılığıyla ülkenin siyasal ve iktisadi kaderini elinde tuttuğu İnan için de aynı durum geçerliydi.<sup>10</sup>

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı’nda, tarafsız topraklardaki bir avuç Alman mühendisinin varlığının casus belli teşkil etmesi türünden sudan bir bahaneyle,

<sup>6</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 128.

<sup>7</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 137.

<sup>8</sup> Alptuğ Kuduöğlü, “İnan’da Musaddık Dönemi: 1951-1953”, *İnan Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, (2019): 43-44, Erişim Eylül, 02, 2021, doi: 10.33201/iranian.501095.

<sup>9</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 129.

<sup>10</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 134.

Stalin Rusya'sını İran istilasında güç birliğine razı ederek, 1941 Ağustos'unda İran'ı işgal ettiler. İran kuvvetleri işgali durduramamış ve işgal sonrası hükümet dağılmış, 26 Ağustos 1941'de de Şah Rıza Pehlevi tahtını oğlu Muhammed Rıza'ya terk ederek ülkeden ayrılmıştır.<sup>11</sup> İran'ın işgal edilmesinin ana sebepleri, Basra Körfezi petrol alanlarına geçiş yolu ve S.S.C.B'ne yardım için ulaşım yolu üzerinde olması ve tabii ki en önemlisi de sahip olduğu petrol kaynaklarıydı.

İran 1948'de yabancı birlikleri topraklarından geri çekilmeye zorlamayı başardı. Fakat ülke yönetimi ve ekonomisi hâlâ Anglo-İran Petrol Şirketi eliyle fiilen İngiltere hükümetinin denetimindeydi. Tüm bu dönem boyunca İngiltere yaklaşımı, ülkedeki en batıl inançlı ve feodal gericiyi teşvik ederken, milliyetçi İran unsurlarının ve hükümetin sistemli aşağılanması olmuştur.<sup>12</sup> Rusların da İran'dan çıkmakta ayak sürüdükleri görülmüş, bunun nedeninin de petrol imtiyazları konusunda İran ile çıkan ihtilaf olduğu anlaşılmıştır.<sup>13</sup>

İngiltere açısından 1950'lerde Anglo-Iranian Oil Company'nin önemi oldukça büyüktü. Bu şirket Orta Doğu'daki İngiliz kuvvetlerine ve Akdeniz'deki donanma kuvvetlerine petrol verdikten başka, İngiltere'nin ham petrol gereksinmesinin ¼'ünü sağlamaktaydı. Şirket, İngiltere'nin ödemeler dengesine de olumlu katkılarda bulunarak, o yıllarda gerilemekte olan İngiliz ekonomisi için yaşamsal önem taşıyordu. Şirket ulusallaştırıldığı takdirde İngiltere, Economic Cooperation Administration (ECA) vasıtasıyla Batı Avrupa'ya petrol satarak kazandığı parayı kaybetmenin yanında, 'dolar bölgelerinden' ithal edeceği petrole yeni döviz kayıplarına da uğrayabilecekti.<sup>14</sup>

Ulusallaştırma çalışmalarıyla, ulusal çıkarlarını İngiltere çıkarlarından üstün tutmak üzere etkili bir şekilde hareket eden İran, İngiltere'nin gözünde affedilmez bir günah işlemişti. Nitekim 14 Mart 1951'de daha Ulusallaştırma Yasası yürürlüğe girmeden İngiltere, İran'a bir nota vererek, şirket faaliyetlerinin ulusallaştırmayla durdurulamayacağını öne sürmüştü ve 1933 Anlaşması hükümleri gereği hakemliğe başvurulmasını istemiştir.<sup>15</sup> İran'ın yanıtı,

---

<sup>11</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 131.

<sup>12</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2004), 196.

<sup>13</sup> Tuncer Topur, *Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, 264.

<sup>14</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 129.

<sup>15</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 129-130.

ulusallaştırmanın yasal ve geçerli olduğu ve İngiltere'nin, bir şirketle İran Hükümeti arasındaki bu işe karışmaması gerektiği yönünde olmuştur.

İran Hükümeti 20 Mayıs 1951'de şirketi ulusallaştırma işlemine başlayacağını bildirince (ki İngiltere bunu tümüyle reddediyordu), İngiliz Hükümeti Uluslararası Adalet Divanı'na başvurdu. İran Hükümeti ise, Divan'a, yargı yetkisini tanımadığını deklare etti. Zaten Divan da 22 Temmuz 1952'de "İngiltere Hükümeti bu sorunda taraf olmadığı için" yetkisizlik kararı verdi. Bunun üzerine İngiltere, ulusallaştırmayı tümüyle reddetmeyi bırakarak şirkete ödenecek tazminatın nitelik ve nicelikleri üzerinde durmaya başladı.<sup>16</sup>

İngiltere şirkete yapılacak ödemenin güncel değerini karşılamanın yanında 1933 anlaşması yürürlük süresince elde edileceği potansiyel kârı da içermesini istiyor, İran ise doğal olarak buna yanaşmıyordu. Bu arada, 28 Eylül 1951'de BM Güvenlik Meclisi'ne başvuran İngiltere, sorunu uluslararası politika alanına getirmek istediye de Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın karşı tutumları nedeniyle başarılı olamadı.<sup>17</sup>

İngiltere hemen misilleme tehdidinde bulunarak gemilerini kısa sürede Anglo-İran Petrol Şirketi'ne bağlı dünyanın en büyük rafinerisinin bulunduğu Abadan bölgesine gönderdi. İran'ın adil bir tazminat teklif ettiği sürece kendi topraklarında bulunan bir şirketi devletleştirmesi hukuk dahilindeydi ve Musaddık hükümeti de bu hakkı kullanıyordu. Dahası İran İngiltere'ye devletleştirmeden önce yararlandığı petrol temini düzeyini koruma garantisi vermiş, bunun yanında Anglo-İran'da İngiltere yurttaşlarını çalıştırmaya devam etmeyi önermişti. İngiltere bunların hiçbirini kabul etmedi ve Eylül 1951'de İran'a karşı petrol taşıma ambargosu ile İngiltere bankalarındaki bütün hesapların dondurulması dahil olmak üzere, bütün ekonomik yaptırımların devreye sokulduğu açıklanmıştı. İngiltere savaş gemileri İran karasularının hemen dışında üslenmiş, kara ve hava güçleri Abadan rafineri kompleksine yakın olan, İngiltere denetimi altındaki Basra'ya gönderilmışti. İngiltere'nin ambargosuna haliyle bütün İngiliz ve Amerikalı petrol şirketleri iştirak etmişti. Bütün iktisadi kaynakları kesilen Musaddık, boş bir çabayla Washington'a gitti. Ancak geleneksel Amerikan teknoloji ve sanayi atılımının yerini maliye, hammadde kontrolü ve uluslararası ticaret kurallarının belirlenmesi alırken, Amerikan toplumu giderek daha fazla İngiltere "gayri resmî imparatorluğu"na

<sup>16</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 130-131.

<sup>17</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 132.

benzeyerek yeni bir şekil alıyordu. Musaddık'ın yaptığı başlıca hata Anglo-Amerikan çıkarlarının yaşamsal önemdeki stratejik petrol denetimi etrafına toplanan kartel ilişkilerini kavrayamaması olmuştur.<sup>18</sup>

Bu kapsamda, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'a 28 Mayıs 1953'de bir mektup gönderen Dr. Musaddık, İran önerilerinin İngiltere tarafından kabul edilmesinin sağlanmasını veya İran'ın direnebilmesi için ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımın yapılmasını talep etmiştir. Eisenhower'ın yanıtında ise, İran ile İngiltere'nin tazminat konusunda bir anlaşmaya varamamalarının Amerikan Hükümetinin İran'a yardım etmesini engellediğini belirterek Dr. Musaddık'ın yardım isteğini geri çevirmiştir.<sup>19</sup>

İran'daki ulusallaştırma denemesini noktlayan olay, Başbakan Musaddık'ın bir darbe ile devrilmesidir. Kuşkusuz, Musaddık'ın devrilmesini hazırlayan gelişmeler arasında öncelikle ekonomik güçlüklerin İran'da, özellikle egemen sınıflar arasında, hoşnutsuzluk yaratması sayılmalıdır. Ancak, bu iç etmenler Musaddık'ın iktidardan uzaklaştırılmasında belirleyici rol oynamamışlardır. Ulusallaştırma denemesini sona erdiren bu olayda belirleyici olan dış müdahalelerdir.<sup>20</sup> 1953'te Şah'ı yeniden başa geçirmek için yapılan darbeye ABD'nin de yer almasının önde gelen sebebi İran'ın petrol rezervleri ve stratejik pozisyonudur.<sup>21</sup>

ABD'de Truman sonrası başa geçen Eisenhower, Musaddık yönetimiyle yakın ilişki içerisinde olmaktan kaçınmıştır. Öte yandan, İngiltere'nin Musaddık hükümetini devirmekle ilgili tekliflerine baştan cevap vermemesine rağmen sonradan bizzat darbe planlayıcısı olmuştur. Çünkü Musaddık'ın millileştirme faaliyetlerinin örnek teşkil ederek diğer ülkelerin petrol sanayilerinde de aynı gelişmelerin yaşanması istenmiyordu. Eisenhower yönetiminin büyük petrol şirketleriyle ilişkileri vardı ve bölgede üretim faaliyetlerinin kesintiye uğramaması için, Batı devletlerinin savunma ve özgürlüklerinin risk altına gireceği kozunu kullanıyordu. Aslında 16 Ağustos 1953 tarihinde ABD fiili liderliğinde ve Ajax koduyla başlatılan Musaddık yönetimini devirme faaliyetleri başarılı olmamıştı ancak Amerikalı ajanların süreci yakından takip etmeleri sonucunda darbe 18 Ağustos'ta başarıyla tamamlandı.<sup>22</sup> Bu

<sup>18</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 130-145.

<sup>19</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 134-135.

<sup>20</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 136-137.

<sup>21</sup> Qystein Noreng, *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, (Ankara: Elips Kitap, 2004), 87.

<sup>22</sup> Veysel Ayhan, *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2006), 185-186.



müdahalelerin sonucu olarak, Başbakan Musaddık İran Ordusu tarafından 18 Ağustos 1953'te devrilmiş ve böylece İran'da ulusallaştırma denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu aynı zamanda, İran'ın İngiliz etki alanından çıkıp ABD'nin etki alanına girdiğinin işaretini vermiş ve bu durum 1979 İran devrimine kadar sürmüştür.<sup>23</sup>

İngiltere ve ABD hükümetleri Dr. Musaddık'a karşı genç şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi desteklediler. 16 Ağustos'ta General Zahedi'yi Başbakanlığa getirdiğini ilan edip Musaddık'ın tutuklanmasını emreden şah Rıza Pehlevi, kendisine karşı yapılan gösteriler üzerine 17 Ağustos'ta Roma'ya gitmiş, Musaddık'ın 18 Ağustos'ta devrilmesiyle Zahedi Başbakan olmuş ve şah da üç gün sonra İran'a dönmüştür.<sup>24</sup> Musaddık hükümetinin devrilmesiyle birlikte İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar kaldırılmıştır. Böylece Anglo-Amerikan petrol çıkarları zafer kazanmış ve savaş sonrası çağda emirlerine karşı çıkmaya cüret edecek herkese neler yapmaya hazır olduklarını göstermişlerdir.<sup>25</sup>

İran'daki bunalım süresince, büyük petrol şirketleri etkin bir dayanışma içinde olmuşlar ve bunalımın olumsuz etkilerini yalnız İran'ın duymasını sağlamışlardır. ABD de, Musaddık'ın devrilmesinden sonra göreve başlayan Zahedi Hükümeti'ne, Musaddık'tan esirgediği yardımı vermeye başlamış ve bir yandan da İran petrollerinin yeniden işletilebilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Aralık 1953'de, İngiltere'nin, Anglo-Iranian Oil Company'nin ve Amerikan şirketlerinin bazılarının katılımlarıyla İran Hükümeti ile bu ülkenin petrollerini konu edinen görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler sonunda, 15 Ağustos 1954'te, İran Hükümeti ile Amerikan ve İngiliz petrol şirketleri tarafından oluşturulan bir konsorsiyum arasında, İran petrollerinin üretimi işletmesini kapsayan bir anlaşma ile yine İran Hükümeti ile Anglo-Iranian Oil Company arasında, tazminat ödeme sorununu çözümleyen bir başka anlaşma imzalandı. 10 Ekim'de Meclis'in onayından geçen anlaşmalar yürürlüğe girdi.<sup>26</sup> Anlaşmaya göre İran petrol hakları hukuken İran Ulusal Petrol şirketi (NIOC)'nin elinde kalmaktaydı ancak petrol işletme ve uluslararası pazarlara ulaştırılma hakkı çok uluslu petrol şirketlerince oluşturulan Konsorsiyum'a verilmişti.<sup>27</sup>

---

<sup>23</sup> Noreng, *Ham Güç*, 87.

<sup>24</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 137.

<sup>25</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 130-145.

<sup>26</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 137.

<sup>27</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 186.

Yeni anlaşmayla kurulan Konsorsiyum'a Anglo-Iranian Oil Company %40, Royal Dutch-Shell %14 ve Compagnie Française des Pétrolles %6 paya sahip oluyordu. Ayrıca, daha önce İran petroleri üzerinde pay elde edememiş olan beş büyük Amerikan şirketi de %8'er payla Konsorsiyum'a katılıyorlardı [Gulf Oil Cooperation ve Texas Oil Company (Texaco), Standart Oil of New Jersey (Exxon), Standart Oil of California, Socony-Vacuum Oil (Mobil)].<sup>28</sup> Hisse dağılımında İtalya hükümetinin girişimlerine karşın İtalyan petrol şirketleri herhangi bir pay alamamıştır. Diğer taraftan, hisse sahibi olan beş Amerikan şirketi de sahip oldukları hisselerin %1'ini başka bir Amerikan şirketler grubuna devretmiştir. %5 hisseyi alan IRICON şirketler grubu da; Standart Oil of Ohio, American Independent Oil, Continental Oil, Atlantic Richfield ve Charter Oil şirketlerinden oluşmaktaydı. Konsorsiyum, İran ile imzalanan imtiyaz anlaşmasıyla kârın %50'sini İran'a vermeyi kabul etmiş ancak İran hükümeti de doğabilecek sorunları uluslararası hakem yolu ile çözümlenmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır.<sup>29</sup> Anlaşmada ayrıca, Konsorsiyum'daki şirketlere tüm vergilerden bağımsızlık da veriliyordu.

Böylece yarım yüzyıl İngiltere'nin tekelinde olan İran ayrıcalığında bir anlaşmayla Amerikan şirketlerinin de pay sahibi olması, yeni düzenlemenin en önemli yönlerinden biri oluyordu. 1954 Ağustos'unda Eisenhower Şah'a gönderdiği bir mesajla, yeni durumdan duyduğu hoşnutluğu belirtiyordu.<sup>30</sup> Her şeye rağmen İran petrol kaynaklarının NIOC'un mülkiyetinde olduğunun ve Konsorsiyumun sadece NIOC tarafından imtiyaz verilmiş bir şirket olduğunun taraflarca kabul edilmesi ileriki yıllar içinde NIOC'un değişik şirketler ile yeni imtiyaz anlaşmaları yapabilmesinde önemli bir ayrıcalık haline gelmiştir. Üç yıl cezaevinde tutulduktan sonra 1967'de kanserden Ahmad Abad'da ölünceye değin göz hapsinde kalan Dr. Musaddık'tan İran'a kalan son miras da bu olmuştur. Ajax operasyonunun planlayıcısı olan Kermit Roosevelt de 1958 yılında CIA'den ayrılarak Gulf Oil Petrol Şirketinde çalışmaya başlamış, hemen sonrasında Gulf Oil başkan yardımcılığıyla mükafatlandırılmıştır. Böylece büyük devletlerin petrol çıkarları, gizli servislerin elemanları ile büyük petrol şirketleri arasında yaşanan ilişkiler gölgesinde Tahran'daki Tavus Kuşu Tahtı yeniden egemenlik haklarını kaybetmiştir.<sup>31</sup>

---

<sup>28</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 138.

<sup>29</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 186.

<sup>30</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 138.

<sup>31</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 187.

## İsrail'in Kuruluşu ve Arap-İsrail Savaşları

Hıristiyan Avrupa'da yüzyıllar boyunca dışlanmış olarak yaşamış olan Yahudiler, 19. yüzyılın başlarına değin Avrupa'da Hıristiyan vatandaşlar ile eşit hak ve direkt politik bir güce sahip olamadılar. Fakat 19. yüzyılda liberal düşünce (modernizm) gelişimi beraberinde Avrupa'daki sert Hıristiyan kimlik de süratle erozyona uğramış, seküler düşüncenin ve ideolojilerin hâkimiyeti arttıkça, kilise öğretilerinin önemini kaybetmesi, Yahudiler üzerinde bulunan hukukî tahditlerin sebepleri de kendiliğinden ortadan kalkmıştır.<sup>32</sup>

19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ulus devlet kavramı, milliyetçi Yahudiler ile Antisemitistler arasındaki çatışmanın tesiriyle, Yahudiler arasında bir millet ya da sadece bir dini grup oldukları konusunun tartışmaya başlanması sonucunu doğurmuştur. Yahudilerin Antisemitistler tarafından bünyesinde buldukları devletlerin etnik ve ırksal homojenliğine zarar veren bir öge olarak kabul edilmeleri ve Avrupa'daki Yahudilerin yüzyıllar boyunca uğradıkları ayrımcılık, sonuçta Yahudilerin bir devlete sahip olma düşüncesini üretmiştir<sup>33</sup> ve bu fikir Siyonizm adı altında vücut bulmuştur. Siyonizm terimi de "Kudüs" manasına kullanılagelmiş Siyon sözcük kökünden türetilmiştir. M.Ö. 6. yüzyılda vatanlarından zorla çıkarılarak Babil'e sürgün edilmiş olan Yahudi toplumunun Filistin'e geri dönme istek ve özlemini anlatan Siyon, Theodor Herzl'in faaliyetleriyle 19. yüzyılın son döneminde başlayan "Siyonist Hareket" ile dünya üzerinde yaşayan Yahudilerin bir devlet kurarak Kudüs'e dönme pusulası haline gelmiştir. Yahudiler için Siyon'a (Kudüs ve çevresi) dönme, kralları Süleyman tarafından yapılan kutsal mabetleri Beyt-i Makdis'i yeniden inşa etme, daha sonra üstün Yahudi ırkını Nil'den Fırat'a ve nihayet bütün dünyaya ekonomik ve her türlü güç bakımından hâkim kılma amacı taşımakla beraber özellikle İslami literatürde Siyonizm, bu hedefleri gerçekleştirmek isteyen ırkçı ve emperyalist Yahudi milliyetçiliğinin adı olarak kabul edilmektedir.<sup>34</sup>

<sup>32</sup> İlyas Kara, *Hamas / Bir Direnişin Perde Arkası*, (İstanbul: Ra Kitap, 2006), 13-14.

<sup>33</sup> H. Bayram Soy, "Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşı'na Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 41 (2007): 127.

<sup>34</sup> Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Masonlar, İhanetler, Komplolar, Siyonistler, Aldanmalar*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 22-23.

Peki ama bu devlet nerede ve nasıl bir devlet olacaktı? Herzl Arjantin, Kıbrıs ya da Uganda gibi boş bir bölgede oluşturulabilecek bir Yahudi ülkesine sıcak bakmasına rağmen köktenci Yahudilerin baskısı nedeniyle, Kudüs ve çevresinin dışında bir Yahudi devletin kurulması fikri kabul görmemiştir.<sup>35</sup>

Theodor Herzl, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal kaynaklarını geliştirmek ve devletin mali durumunda yeni düzenlemeler yapılışı gibi konularda Yahudiler tarafından yardım yapılabileceğini de dolaylı olarak ifade ederek, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesi için II. Abdülhamit ile 1901 Mayıs'ında bir görüşme gerçekleştirmiş ancak bu hileli öneri Sultan tarafından kabul görmemiş ve Yahudilerin toplu olarak Filistin'e göç etmesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir.<sup>36</sup> Aksine, Yahudilerin Filistin'e topluca yerleştirilmemesi adına değişik önlemler alan Padişah II. Abdülhamit, hatta Filistin'de toprak almalarına engel olacak kanun da çıkartmıştır. 19 Mayıs 1901 ve 4 Temmuz 1902 tarihlerinde Padişah II. Abdülhamit'le iki sonuç alınamayan görüşme yaptıktan sonra Herzl anılarında "Siyonizm'in hedeflerine erişmesi için Osmanlı Devleti'nin dağılması beklenmelidir" demiştir.<sup>37</sup>

Filistin'in Yahudilerce kolonileştirilmesi konusunda Osmanlı Devleti'nden olumlu cevap alamayan Siyonistler çabalarını 19. yüzyıldaki en büyük sömürge imparatorluğu olan İngiltere üzerinde yoğunlaştırarak Ekim 1902'de İngiliz yönetimiyle görüşmelere başlamıştır. Kimyager bir Rus Yahudi'si olan Dr. Chaim Weizmann 1904'de Siyonist hareketin lideri olmuş ve 1914 Kasım'ında İngiliz Hükümetine arz edilecek ve ilginç bir şekilde hepsi de gerçekleşecek olan Siyonist düşünceyi şöyle özetlemiştir:

*Biz makul bir şekilde diyebiliriz ki, Filistin İngilizlerin nüfuz alanına girmelidir ve bir İngiliz sömürgesi olarak orada İngiltere, Yahudi yerleşimini teşvik etmelidir; ta ki, yirmi ya da otuz yıl içinde bu bölgede bir milyon, belki daha da fazla bir Yahudi nüfusuna sahip olalım. Bu Yahudiler orayı kalkındıracak, medeniyeti geri getirecek ve Süveyş Kanalı için etkili bir koruma sağlayacaklardır.*<sup>38</sup>

<sup>35</sup> Ömer Turan, *Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi*, (İstanbul: Yaydağ Yayınları, 2002), 155.

<sup>36</sup> Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 20.

<sup>37</sup> Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2005), 119.

<sup>38</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 27.

Herzl tarafından başlatılan İngiltere'ye yönelik Siyonist ilgi Herzl'in ölümünden sonra on yıl içinde artmış ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından az bir zaman sonra da büyük yoğunluk kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgede hakimiyetini yitirmesiyle Filistin'in geleceği belirsizleşince, Siyonistlerin tanınmış, meşrulaştırılmış bir Siyonist siyasal statüye ve Filistin'e yönelik sınırlandırılmamış bir göçe olan inançları da artmıştır.<sup>39</sup> 18 Temmuz 1917'de İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild kendi imzasıyla, İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'a sunduğu bir mektupla; Filistin'in Yahudi vatani olmasını, Yahudilerin buraya kısıtlanmadan göçebilmelerini ve Yahudilerin burada kendi kendilerini yönetmelerini içeren üç önemli talepte bulunmuştur.<sup>40</sup>

Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması fikri, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik haritasını yeniden çizme yolundaki savaş sonrası emellerinin yeni ve olağanüstü bir unsuru haline gelmişti.<sup>41</sup> İngilizlerin Süveyş Kanalı'nı ve Orta Doğu petrol çıkarlarını korumak ve sürdürmek için bundan güzel bir fırsat olamazdı. Siyonizm'in Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurabilmek için yaptığı girişimlerde İngiliz Dışişleri Bakanı Althur James Balfour'un 2 Kasım 1917'de İngiltere Siyonist Federasyonu Temsilcisi Lord Walter Rotschild'e gönderdiği ve "Balfour Deklarasyonu" olarak anılan mektup önemli bir yer tutmaktadır.

Balfour Deklarasyonu olarak tarihe geçen metin şöyledir:

*"Kıymetli Lord Rothschild,*

*Majesteleri'nin Hükümeti adına size, Yahudi Siyonist isteklerini sempatiyle karşılayan ve kabineye sunulup onaylanmış olan deklarasyonu iletmekten memnuniyet duyarım. Majesteleri'nin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için milli bir yurt kurulmasına olumlu gözle bakmaktadır ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olmak için elinden geleni yapacaktır. Bunun Filistin'de hâlen mevcut Yahudi olmayan halkların yurttaşlık haklarına ve dinî haklarına ya da Yahudilerin diğer ülkelerdeki hak veya politik statülerine zarar verecek hiçbir etkisinin olmayacağı açıkça anlaşılmalıdır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon'un bilgisine sunmanızdan memnuniyet duyacağım. Saygılarımla, Arthur James Balfour.*<sup>42</sup>

<sup>39</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 21-23.

<sup>40</sup> Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001), 396.

<sup>41</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 62.

<sup>42</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 72.

Balfour Deklarasyonu, Siyonist siyasetin ilk safhasının birinci bölümünü tamamlanış oluyordu. Siyonizm taraftarları, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmak için Herzl'ın programındaki Yahudi olmayan uluslardan Yahudilerin yasal bir hakka sahip olmaları hakkında desteğini talep eden maddeyi yerine getirmeyi başarmışlardı. Balfour Deklarasyonu aslında, Süveyş Kanalı'nı korumak için bir tampon bölge meydana getirmek ve dünyanın değişik yerlerindeki Yahudilerin müttefiklere desteğini sağlamak adına İngiltere'nin yapmış olduğu planın bir sonucu değil, daha çok, İngiliz ve Siyonist çıkarların çatışması konusunda, İngiltere'nin desteğini sağlamaya yönelik olarak Siyonistler tarafından kullanılmasıydı sadece.<sup>43</sup>

Balfour Deklarasyonu, Orta Doğu'da (Filistin topraklarında) bir İsrail devletinin kurulmasına giden yolda önemli bir dönüm noktasıdır ve bu deklarasyonla Siyonist hareket artık uluslararası siyasi bir programa dönüşmüştür. 31 Ekim 1917'de yaklaşık 150.000 kişilik İngiliz Kuvveti Beerşeba'yı ele geçirmiş ve böylece Filistin, İngiliz askeri işgaline açılmıştır.<sup>44</sup> İngiltere Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanmasından bir ay sonra Kudüs'ü işgal etmiş, böylece Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu'nda ortaya koyulan hedefleri daha rahat bir biçimde gerçekleştirebilecekleri ortam yaratılmıştır.<sup>45</sup>

Siyonizm hareketi, 1918 yılı sonlarına doğru Balfour Deklarasyonu'nun ABD, Japonya, İtalya ve Fransa gibi devletler tarafından da resmi olarak tanınmasını hızlandırmada büyük ölçüde başarı sağlamıştır. Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı ise taleplerini uluslararası alanda duyurmaları ve somut sonuçlara ulaşmada iyi bir fırsat yaratmıştır.<sup>46</sup>

Savaşın sona ermesiyle müttefikler Araplara yapılan bağımsızlık vaadini yerine getirmemek ve 1916 Sykes-Picot Antlaşması'yla 1917 Balfour Deklarasyonu'na uygun bir yol izleyebilmek için "manda" diye bilinen sistemi çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Buna rağmen Milletler Cemiyeti ilgili ülkeye mandacı devleti seçme gibi sembolik bir hak vermemekteyse de bu hak pratikte görmezlikten gelinmiştir.<sup>47</sup>

---

<sup>43</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 39-40.

<sup>44</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 72.

<sup>45</sup> Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 308.

<sup>46</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 43.

<sup>47</sup> Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 200-201.

Balfour tarafından son olarak Aralık 1920’de onay için İttifak Konseyi’ne sunulan manda taslağı, tam anlamıyla Siyonist hareketin arzuladığı biçimde olmamakla beraber, 1922’de yayılanmış olan nihai belge Siyonist hareketin bir zaferi biçiminde gösterilmiştir. Balfour Deklarasyonu ile Yahudilerin Filistin topraklarıyla bağlantısı tanınarak garanti altına alınmış, Filistin’deki Yahudilere kendi kendileri yönetecek kurumların geliştirilmesi için izin verilmiş, mandater devlet olarak İngiltere tarafından Yahudilerin göç etmesinin kolaylaştırılacağı vaadinde bulunulmuş ve yönetime yardım edecek olan Yahudi Bürosu’nun oluşturulmasına yönelik hazırlık yapılmıştır. Bunlar, Yahudi toplumunun ihtiyaçı olan şeylerin neredeyse tamamını oluşturuyordu ve böylece gelecekleri garanti altına alınmış oluyordu.<sup>48</sup>

Manda suresince İngilizler, Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmelerini ve devletleşmelerini kolay hale getirmek, Siyonist hareketin Filistin’e kesin ve hâkim bir şekilde yerleştirmek; Arapların ise Yahudilerin Filistin’de çoğalmalarına karşı durmak için uğraştıkları bir dönem olmuştur. 1917’de Filistin’de oturanların %85’inden fazlasını Filistinli Araplar, %1’inden azını Yahudiler oluşturmasına rağmen bölgenin nüfus dengesi Yahudilerin lehine çevrilmiş, 1922’de Yahudi Ajansı’nın kurulmasıyla, Yahudilerin bir aktör olarak İngiltere manda yönetimiyle ve diğer ölkelerle uluslararası arenada temas kurmaları sağlanmıştır. İngiltere, başta işgal gücü sonra mandater olarak bulunduğu Filistin’de 30 yıldan fazla yönetimi süresince çelişkilerle dolu bir politika izlemiş ama genel politikası temelde hep Yahudilerden taraf olmuştur.<sup>49</sup>

Ancak Balfour pusulasının ardındaki İngiltere Büyük Oyunu, Balfour-Rothschild yazışmasındaki apaçıık iki yüzlölükten daha anlamlıydı. İngiltere’nin yeni kefil olduğu Yahudi yurdunun coğrafi konumunun 1914 sonrasında genişleyen İngiltere İmparatorluğu’nun ana atardamarı boyunca en stratejik bölgelerden birinde olması hiç de önemsiz değildi. Hindistan’a giden yola ve Süveyş Kanalı’na hâkim olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan yeni kazanılmış Arap petrolüne de yakındı. Balfour ve diğerleri Filistin’e İngiltere koruması altında bir Yahudi azınlığın yerleştirilmesinin Londra’ya inanılmaz önemde stratejik olanaklar sunacağını düşünüyörlardı. Yani birbirinin boğazına yapışmış bir takım Arap devletinin kuşattığı, pamuk ipliğine bağlı yaşamı için

<sup>48</sup> Taylor, *İsrail’in Doğuşu*, 46.

<sup>49</sup> M.Lutfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkamazında Filistin Sorumu*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1991), 23.

İngiltere'ye göbekten bağlı Yahudi hakimiyetindeki bir Filistin fikri yeni İngiltere İmparatorluğu kavramının ayrılmaz bir parçasıydı.<sup>50</sup>

Öte yandan Versay Antlaşması'nı onaylamayan ve Milletler Cemiyeti üyeliğini kabul etmeyen ABD Kongresi, Siyonizm'i desteklediğinin göstergesi olarak 21 Eylül 1922 tarihinde Balfour Deklarasyonu'nun kabulü ve teyidi olan bir kararı onayladı. Ayrıca, bir taraftan İngiltere'yle 3 Aralık 1924 tarihinde imzalanan bir anlaşmayla Filistin toprakları üstündeki İngiltere mandaterliğini tanıırken aynı zamanda Balfour Deklarasyonu kapsamındaki İngiliz taahhütlerinin de takipçisi olduğunu İngiliz hükümetine kabul ettirmiş oluyordu. Ancak, kendilerini Siyonizm'le bağlayan büyük Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri Filistin toprakları için gelecek planları yaparken burada yaklaşık iki bin yıldır yaşamakta olan Arap halkına hiçbir şey sorma gereği duymamışlardı. Rakamlarla ifade edildiğinde, 1918'de nüfusu 700,000 civarında olan manda, 10,163 mil<sup>2</sup>'lik bir alanı kapsamaktaydı. Bu nüfusun 664,000 kadarı Arap ve 56,000 kadarı da (%8) Yahudilerden oluşmaktaydı. 1922'de 752,048'e yükselen toplam nüfusun 83,790'ı (%11), 1931'de 1,033,314 olan nüfusun 174,606'sı (%17), Mayıs 1948'de ise 2,065,000 olan toplam nüfusun 650,000'i (%31) Yahudilerden oluşmaktaydı.<sup>51</sup> Her şeye rağmen 1918'de toprağın % 2,5 kadarını elinde bulunduran Yahudilerin sahip oldukları topraklar Mayıs 1948'de sadece % 6-7 seviyesine çıkmış bulunuyordu.<sup>52</sup>

Balfour'un yarattığı Filistin'deki Yahudi "anayurdu", sayısız savaş ve isyanın tetikleyicisi olmuş, Müslüman Araplar ile Filistinli Yahudiler arasında bitmek bilmeyen çatışmaların kaynağı olmuştur. İstenen de zaten budur ve İngiltere 1920'de askeri varlığı, çelişkili vaatleri ve Filistin üzerinde yeni bir Yahudi yurdu için İngiltere himayesinin tesisleriyle, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni keşfedilmemiş engin petrol servetinin yanı sıra, eski Alman Güneydoğu Afrika'sını de içeren tüm Güney Afrika'nın üstünde sağlam bir denetim kurmuştur.<sup>53</sup>

İki dünya savaşı arasındaki dönemde (1919–1939) Filistin'deki sorunun temeli, Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu'nu fiili olarak yurt kurmadan ileriye götürüp resmi devlet kurma çabasına karşı; Arap halkının da deklarasyonu etkisizleştirme, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına olanak tanımama

<sup>50</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 63-66.

<sup>51</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 67.

<sup>52</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 200-205.

<sup>53</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 76, 68.



abalarından oluşmuştur. Bununla birlikte, Siyonistlerin Filistin topraklarına daha fazla Yahudi'nin g etmesini sağlama çabalarına karşılık, Arapların bu g engelleme yönünde uğraşları ve Wilson doktrini çerçevesinde, Filistin nüfusunun çoğunluğunu Arapların oluşturmasını ne srerek, Filistin topraklarında bağımsız bir Arap devleti kurabilmeye yönelik mücadeleleri de önemli olmuştur.

1936 Nisan'ında Filistin Arapları bir genel grev başlatınca İngiliz hükümeti durumu inceleme adına bir Kraliyet Komisyonu oluşturdu. Bu Komisyon'un 1937 Temmuz'unda yayınlanan raporunda karışıklıkların sebebi olarak, Arap halkın bağımsızlık istekleri ve bir Yahudi ulus devleti oluşturulmasına duyulan korku ve nefret gösteriliyor, Arap-İsrail sorununun çözümünde Filistin topraklarının taksim edilmesi tek zm yolu olarak öneriliyordu. Taksim planı Eylül 1937'de toplanan Pan-Arap Kongresi tarafından reddedildi. Weizmann'ın taksim yönünde tavır almasına karşın, sınırları belirleme konusunda çıkan anlaşmazlık ve Arap ayaklanmalarının sürmesi planı başarısızlığa mahkm etti. Avrupa'da savaş ihtimalinin belirginleşmesiyle beraber İngiltere, Arap-Yahudi çatışmasını dindirmek amacıyla Londra'da bir Konferans toplanması çağrısı yaptılar (1939). Londra Konferansı sonrası 17 Mayıs 1939'da yayınlanan nl MacDonald Beyaz Bildirisi, Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmesine yönelik ciddi kısıtlamalar getirdi. Bunun zerine Siyonistler de yapılan bir Kongre sonucunda MacDonald Beyaz Bildirisi'ni illegal ilan ettiler fakat İkinci Dünya Savaşı'nın kısa bir zaman sonra başlamasıyla Filistin sorunu bir süreliğine askıya alındı.<sup>54</sup>

MacDonald Beyaz Bildirisi'nin yayınlanmasıyla birlikte Siyonist mücadelenin İngiliz Manda yönetimine karşı da başladığı ve savaş arası dönem ve sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Bu, İngiltere nezdinde Siyonistlerce sürdürülen diplomatik başarının ve Herzl'in programının taleplerini karşılayabilecek Siyonist bir örgütsel mekanizmanın geliştirilmesinin bir sonucu olarak Siyonist hedeflerde kademeli ilerleme ile karakterize edilen bir aşamaya işaret etmektedir. Siyonist liderler bu safhada Siyonizm'in yeniden yapılandırılmasına girişmiş ve savaş yılları boyunca izlenen siyasetin sonucu olarak, örgütsel ve siyasi yoğunluk İngiltere'den ABD'ye doğru kaymıştır. Beyaz Bildiri'yle her ne kadar kısıtlanmış olsa da iki savaş arasındaki dönemde Filistin mandası, Filistin topraklarındaki Yahudi cemaatinin kademeli olarak yaratılmasına izin vererek

---

<sup>54</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 75.

Siyonistlerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Her şeye rağmen bu süreçte Siyonistler, mandanın devam etmesine karşı da koordineli bir muhalefet programı geliştirdiler. Başlangıçta Beyaz Bildiri'ye yönelen eleştiriler, kısa süre sonra mandanın kendisine karşı şiddetli bir saldırı biçimini alacak kadar büyümüştür. Böylelikle Siyonizm'in temel amacı olan bir "Yahudi devleti kurulması" için aktif hazırlıklar ile karakterize edilen bir döneme girildi. Bunu Siyonistlerin İngiltere ile süregelen ilişkilerinin hayal kırıklığına bağlayanlar olsa da Siyonist politikanın İngilizlerle iş birliğinden düşmanlığa kaymasının, koşullardaki bir değişikliğin, Siyonist hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir aktivizm politikasının diğerlerinden daha yararlı kılan şeyi yarattığının düşünülmesi daha gerçekçi gözükmektedir. Çünkü Siyonistler açısından sonuçta amaca ulaşmaya hizmet edecek her şey, hareket açısından kabul edilip, tatbik olunmuştur.<sup>55</sup> Bu durumu Siyonistlerin İngiltere'yle süren ilişkilerindeki hayal kırıklığına bağlayanlar olsa da İngilizlerle iş birliğinden düşmanlığa doğru Siyonist politikadaki kaymanın, Siyonist hedeflerin realizasyonu için bir aktivizm politikasını diğerlerinden daha kullanışlı hale getiren şartlardaki değişimin yarattığını düşünmek daha gerçekçi görünmektedir.

Siyonistler açısından bakılınca, 1939 Beyaz Bildirisi'nin ilanının ve yeni bir Siyonist politikanın oluşturulmasının ardından İngiltere hükümeti, Koloni Bakanlığı ve özellikle Manda yönetimini düşman ve Siyonist hareketin temel hedefleri önünde duran bir mania olarak gördüklerinden, yönlerini ABD'ye döndüler. Bunda elbette ki Siyonist önderlerin savaşın sonuna doğru İngiltere'nin hegemon devlet pozisyonunu kaybetmeye başladığını sezinleyerek, Siyonizm'in Yahudi toplumu dışındaki desteği için, ABD'ye yönelmelerinde önemli bir payı bulunmaktadır.<sup>56</sup> 1945'ten sonra Orta Doğu petrolüne giderek daha çok gereksinme duyan bölge-dışı güçler (özellikle ABD) için hem bölgedeki petrol üretiminin aksamaması hem de petrolün ulaşım yollarının kapanmaması önem kazanıyordu.<sup>57</sup> Geçmişte Siyonist hareketin önemli bir parasal destek kaynağı olduğunu ispat etmiş olan ABD, savaş esnasında siyasi destek bakımından da ön plana çıkmaktaydı. Savaş süresince İngiltere, Filistin'de mandater güç olması sebebiyle hâlâ önemli bir yere sahip olmasına rağmen, ABD, Siyonist siyasetin odak noktası durumuna gelmiştir.<sup>58</sup> Bu kapsamda, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Filistin sorununda Amerikan faktörü oldukça

---

<sup>55</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 77-80.

<sup>56</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 84.

<sup>57</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 139.

<sup>58</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 84.

belirleyici olmuştur. ABD'nin İngiltere'ye yönelik baskıları Roosevelt döneminde başlamış, Harry Truman döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Yahudiler, bir yandan ABD vasıtasıyla İngiltere üstündeki baskıyı yoğunlaştırırken öte yandan Filistin topraklarında şiddeti tırmandırarak İngilizleri bırakıp gitmeye veya Yahudilerin taleplerini kabul etmeye zorlamaktaydılar.

İngilizlerin başlangıçta Orta Doğu'daki stratejik ve politik İngiltere çıkarlarına destek olacağı düşünölen Siyonist örgüt, bu noktada belirtmek ilginç olacaktır ki eğer desteği olmasaydı hareketin çoktan teori olarak kalacağı bir ölkeden (İngiltere'den) yüz çevirmekteydi. Siyonizm, hareketin genel karakteri olan biçimlendirilmesi kolay esnekliğiyle ilgisini İngiltere'den ABD'ye kaydırıyordu.<sup>59</sup> Yani İngilizler tarih boyunca kendilerinin kullandıkları bir yöntemle Siyonistler tarafından saf dışı bırakılıyordu.

Siyonistler Roosevelt döneminde tam istedikleri başarıyı elde edememiş olmalarına karşın, ABD'nin Orta Doğu siyasetini Beyaz Saray vasıtasıyla şekillendirmeye çalışma geleneğini başlattılar. Truman'ın başkanlığında bu metot, çok miktarda ve sürekli fayda sağlamıştır.<sup>60</sup> 28 Nisan 1947 tarihinde oluşturulan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile görüşmelerde Arap ölkelerinin bağımsız bir Filistin devleti kurulması talebine karşın Yahudilerin Weizmann'ın, isteği Filistin'de bir taksime yönelikti. Başkan Truman'ın talimatı yönünde 11 Ekim 1947'de ABD delegasyonu resmi olarak Filistin topraklarının taksim edilmesi planını destekliyordu. Amerikan yönetimi işi ayrıca taksimi desteklemeleri yönünde diğer devletlere baskı yapmaya kadar götürmüştür.

Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nun 181 sayılı kararı ile, tıpkı manda kararında olduğu gibi, bölünme tavsiyesi de Yahudilerin çıkarları doğrultusunda gerçekteşmiş ve nüfusun sadece 1/3'üne, toprağın ise %7 kadarına sahip olmalarına karşın, Arapların o güne kadar ki bütün çabalarına rağmen Filistin topraklarının, çoğu iyi bölgeler olmak üzere, %56'sı kurulacak Yahudi devletine verilmiştir. BM Genel Kurulu'nun bir Arap ve bir Yahudi devleti oluşturulması yönünde Yahudilerin lehine almış olduğu kararı Siyonistlerin büyük bir bölümü tarafından olumlu bulunmuş, ancak bu kararı haksız ve gayrimeşru gören Filistin Araplarının tamamı tarafından reddedilmiştir.

---

<sup>59</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 84-85.

<sup>60</sup> Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, 104.

14 Mayıs 1948'de İngiltere Filistin'deki manda yönetimini gece saat 24.00'te sonlandırmış, mandanın sona ermesinde birkaç saat sonra da Yahudilerce BM Taksim Planı doğrultusunda kendilerine verilmesi öngörülen bölgede İsrail Devleti'nin kurulmuş olduğu ilan edilmiştir. Bunun üzerine Mayıs 1948'de yaklaşık olarak 1/3'ü Filistin devletine ayrılan topraklardan olmak üzere 300,000 (bazı kaynaklara göre 400,000 kadar) Arap bölgeyi terk etmek durumunda kalmış,<sup>61</sup> sonradan sayıları milyonlara varan yerini yurdunu kaybederek göçmen durumuna düşmüş Filistinlilerin faciası böylece başlamıştır.<sup>62</sup>

Yeni devleti ilk olarak ABD, hemen sonra da SSCB tanımıştır. Yahudilerin İsrail devletini kurduklarını açıklayınca Irak, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan kuvvetleri Filistin topraklarına girmeye başladı ve böylece I. Arap-İsrail Savaşı da resmen başladı.<sup>63</sup> Çatışmaların devam ettiği ve yapılan ateşkes görüşmelerinin yer aldığı yaklaşık bir yıl zarfında İsrail, durumdan istifade ederek topraklarını taksim planı ile kendisi için öngörülenin çok ötesine taşımıştır. Şeria nehrinin batısında kalan Filistin topraklarının %78'ini işgal etmiştir. Bu yenilginin Arap ülkelerinde yarattığı tepkiler çok kuvvetli olmuş, Mısır'da, Suriye'de ve Lübnan'da Başbakanlar katledilmiş, Suriye'de 1949'da askeri darbe olmuş, Temmuz 1951 tarihinde el Aksa Camii'nde Ürdün Kralı Abdullah Filistinli bir militan tarafından katledilmiş, ertesi yıl da Mısır'da General Necip ile Albay Nasır ikilisinin darbesiyle Krallık sona ermiştir.<sup>64</sup> Bu tarihten sonra tüm Arap Orta Doğu'sunda Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi politik istikrarsızlıklara sebep olmasının belki de en mühim faktörlerinden birisi Nasır'ın 1952'den itibaren Mısır'ın dış politikasını Arap milliyetçiliği odaklı bir hale getirmesidir.<sup>65</sup>

Bölgede Arap ulusçuluğunun güçlenmesi ve İsrail'in Orta Doğu'da siyasal bir varlık olarak ortaya çıkışı, 1945-1960 döneminde Orta Doğu'daki petrol üretimini temelde etkilememiş ancak bölge petrolünü başka yerlere ulaştırıran önemli boru hatları ve deniz yollarının Arap-İsrail çatışmasının ve Arap ulusçuluğunun en yoğun olduğu bölgelerden geçmesi nedeniyle ulaşım üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, bu etkiler dolaylı olarak üretimin bölgedeki dağılışına da yansımıştır.<sup>66</sup>

<sup>61</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 205-227.

<sup>62</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 205.

<sup>63</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 227-230.

<sup>64</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 204-205.

<sup>65</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 176.

<sup>66</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 139-140.

18 Haziran 1953'te Mısır Cumhuriyet oldu ve General Necip cumhurbaşkanlığına getirildi. 1954 Nisan'ında başbakan olan Cemal Abdul Nasır, aynı yılın Kasım ayında Necip'in görevinden alınmasıyla cumhurbaşkanı oldu.<sup>67</sup>

Yahudi ve Arap tarafları 1956 yılına kadar, birbirini yıpratmaya yönelik manevralar içinde olmaya, karşılıklı saldırı kuşkusu içinde yaşamaya ve bunların doğurduğu ortamda silahlanmaya devam ettiler.<sup>68</sup>

1956'daki Süveyş Bunalımı, kuşkusuz, Orta Doğu petrolünün ulaşım yollarını etkileyen ve dolaylı olarak da üretimin dağılımında da etkili olan en önemli olaydır.<sup>69</sup> Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı Şirketi'nin bütün tesisleri ve malları ile millileştirdiğini ilan edince, kendilerini konuyla ilgili sayan Batılı devletlerin ağır saldırılarına hedef oldu.

Özellikle Kanal Şirketi'nin sahibi olan İngiltere ve Fransa siyasal ve ekonomik baskıda sonuç alamayınca İsrail'i kullanarak 29 Ekim'de Mısır'a silahlı saldırı başlatmışlar, bir gün sonra da İngiltere ve Fransa'nın saldırıları başlamıştır. Ancak Doğu Bloğu, Asya-Afrika ülkelerinin Mısır'ın yanında yer alması üzerine, S.S.C.B.'nin bölgedeki etkisini arttırmasından kaygı duyan ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya baskı yapmasına neden olmuştur. Bunun üzerine üç saldırgan güç 6 Kasım'da ateşkese uymak zorunda kalmış ve 1956 Aralığında İngiliz-Fransız kuvvetleri, 1957 Mart'ında ise İsrail kuvvetleri Mısır topraklarından çekilmiştir. 10 Nisan 1957'de de Süveyş Kanalı temizliği yapılarak yeniden uluslararası trafiğe açılmıştır.<sup>70</sup>

Süveyş Kanalı'nın ve Iraq Petroleum Company boru hattının kapanması ile Batı Avrupa petrol ihtiyacının %70'ini karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum çalışmanın ana bulgularından biri olan çok uluslu büyük petrol şirketlerinin bölge siyasetindeki etkilerini açıkça ortaya koyan bir sonuç doğurmuştur. Amerikan Hükümeti ortaya çıkan sorunu çözmeyi amaç edinerek büyük petrol şirketlerinin temsilcilerinden oluşan bir "olağanüstü durum komitesi" kurmuş ve bu şirketlerin Batı Avrupa'da daha çok ve düzenli petrol satmalarını sağlamıştır. ABD toprakları yanında, Venezuela ve Kanada'daki üretimlerini de

---

<sup>67</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 258.

<sup>68</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 207.

<sup>69</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 141.

<sup>70</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 258-263; Topur, *Dipsiz Kuyu*, 209-210.

arttıran Amerikan petrol şirketlerinin sağladığı petrol ile Batı Avrupa'nın petrol açığı normal ihtiyacının %12'si oranına kadar düşürülebilmiştir.<sup>71</sup>

22 Mayıs 1967'de Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkış yolu olan Tiran Boğazı'nı kapattığını açıklayarak, 1956'dan beri Süveyş Kanalı'nı kullanamayan İsrail'in böylece Kızıldeniz'e çıkışını da engellenmeyi amaçladığında, İsrail bu olayın kendisine yapılmış bir saldırı ve savaş nedeni olduğunu belirtmiştir. De Gaulle'den itidal tavsiyesi alan ve sorunu görüşmek için dört büyük güç arasında bir konferans düzenlenmesi önerisinde bulunulmasına karşılık İsrail'e asıl destek yine Londra ve Washington'dan gelmiştir. İsrail'in ilk saldırıyı yapmasını bekleyen Arap ülkelerine göre, İsrail saldırgan ve suçlu duruma düşürülmüş ve böylece dünya kamuoyunu kendi yanlarına çekmiş olacaktı. Gerçekten 5 Haziran 1967'de İsrail tarafından başlatılan ve Altı Gün Savaşı olarak bilinen savaşta<sup>72</sup> ilk saldırıyı İsrail yapmakla beraber bu saldırı boyutları itibariyle hiçbir şekilde Arapların aklından geçtiği gibi olmamış ve daha ilk günde İsrail Arap ülkelerinin hava gücünü tamamen yok etmiştir. Savaşın sonunda Suriye, Mısır ve Ürdün orduları kesin bir yenilgiye uğramış, Sina, Batı Şeria ve Golan Tepeleri gibi büyük ve stratejik topraklar ile Tiran Boğazı'nın denetimi İsrail'in eline geçmiştir.<sup>73</sup> Ateşkes, İsrail'in kabul etmesiyle 10 Haziran'da yürürlüğe girmiş ancak Arap-İsrail sorununa hiçbir kalıcı bir çözüm sağlamadığı gibi, daha birçok yeni sorunun da başlangıcı olmuş,<sup>74</sup> savaş sonrasında fevkalade çalkantılı yeni bir dönem başlamıştır. Yeni dönemde İsrail Amerika'dan hem tam fiili destek hem de Araplar üzerinde barışa yönlendirilmesi için baskı isterken, Araplar da Amerika'dan Birleşmiş Milletler kararlarına uymasını sağlamak üzere İsrail üzerinde baskı ve durumlarına anlayış beklemiştir.<sup>75</sup>

## Arapların Uyanışı: OPEC'in Kuruluşu ve Dünya Petrol Krizleri

Basra Körfezi bölgesi denildiğinde Umman, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan, Irak ve İran'ı içine alan yaklaşık 100 milyon dolayında nüfusun yaşadığı 5 milyon km<sup>2</sup> lik bir alan anlaşılmaktadır. Gerek

<sup>71</sup> Gürel, *Orta Doğu*, 144.

<sup>72</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 245.

<sup>73</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 211.

<sup>74</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 245.

<sup>75</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 218.

coğrafik yapısı gerekse zengin petrol kaynakları Basra Körfezi'nin stratejik önemini ortaya koyan temel özelliklerdir.

1960'lı yılların başlarında petrol şirketlerinin Orta Doğu petrol fiyatlarını "tek yanlı olarak ve danışmadan" düşürmeleri, petrol ihracatçısı ülkelerin bir örgütte birleşme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Irak Petrol Bakanlığı'nın çağrısı üzerine petrol şirketlerine karşı ortak tavır almak için 10 Eylül 1960'da Bağdat Konferansı'na katılan İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve bölge dışından Venezüella, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries – OPEC)'nü kurdular. Kasım 1962'de Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış olan OPEC'in, Haziran 1965'de de BM Ekonomik ve Sosyal Meclisi ile resmi ilişkisi kurulmuştur.<sup>76</sup>

OPEC'in kurulma gayelerinden en önemlileri, petrol üreten ülkeler arasında üretim ve fiyat konusunda uygulanan bireysel politikalar arasında bir koordinasyon kurma, büyük şirketlerin fiyat ve üretim politikalarına ve petrol sorunlarına karşı ortak bir politika çerçevesinde hareket etmeyi sağlamak olarak gösterilebilir.<sup>77</sup> Başlangıçta petrol fiyatlarının düşürülmesine karşı bir tepki olarak "sınırlı amaçla" doğmuş olan OPEC, deneyimlerle geliştikçe giderek amaçlarını ve politika alanını genişletmiştir. 1970'lere geldiğinde fiyatlandırma konusundaki nihai hedefleri olan "karar veren" durumuna da erişmişlerdir.<sup>78</sup>

OPEC hareketinin giderek güçlenmesi, bu dönemde uluslararası petrol piyasalarının iç dinamiğinin önemli tekeller yüzünden değişime elverişli bir sürece girmesiyle çakışınca, 1970-1973 döneminde art arda gelen olaylar, petrol piyasasının genel niteliğini değiştirmiş ve bir "bunalım" için gerekli koşullar hazır olmuştur.<sup>79</sup>

Uluslararası petrol piyasası ve modern Arap tarihinde ciddi bir öneme sahip olan 1973 Ekim Savaşı, Arap petrol üretici ülkelerin çatışmaların bütün cephelerde durmuş olduğu bir dönemde İsrail'i destekleyen devletlere uygulanmakta olan petrol ambargosuna devam ederek, petrolün bir dış politika vasıtası biçiminde çok daha etkili ve sistemli olarak kullanıldığı bir özelliğe de sahiptir. Savaş başladıktan sonra petrol üreticisi Arap devletler tarafından petrolün üretiminin

---

<sup>76</sup> Gürel, *Orta Doğu*,164.

<sup>77</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 237.

<sup>78</sup> Gürel, *Orta Doğu*,165-166.

<sup>79</sup> Gürel, *Orta Doğu*,192.

kısılması ve İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulanması, uluslararası sistemi bir bütün olarak etkilemiştir.<sup>80</sup>

1973'de çıkan Savaş'ta Arap ülkelerinin artık temel amacı 1967 Savaşı öncesinde olduğu gibi, İsrail'i ortadan kaldırmaktan ziyade, 1967 Savaşı'nın etkilerini silmek ve özellikle de kaybettikleri toprakları geri almaktır.<sup>81</sup> Yom Kippur Musevi dininin en kutsal günüdür ve harp 6 Ekim 1973'de o gün çıkmıştır. Bu defa Yahudiler hazırlıksız yakalanmışlardır. Mısır, Sovyetlerden aldıkları karadan havaya silah sistemleriyle İsrail'in güvendiği hava gücünü durdurmuş, Süveyş Kanalı'nı geçerek ilerlemeye başlamıştır. Mısır'la beraber harbe giren Suriye de Golan cephesinde başarı sağlamıştır. Ancak İsrail, verdiği bütün kayıplara rağmen çabuk toparlanarak her iki cephede de kaybettiklerini geri almıştır.

Savaş süresince Batı ülkelerinden İsrail'e gelen fakat Araplara gelmeyen destek sebebiyle OPEC, Suudi Arabistan'ın aldığı teşebbüs üzerine, önce fiyatları 3,01 dolardan 5,11 dolara çıkartarak %70 gibi şaşırtıcı bir zam yapmış, ardından başta ABD ve Hollanda olmak üzere Batılı ülkelere "petrol ambargosu" uygulamış ve petrolün üretimini azaltmıştır. Bu durum, petrol fiyatlarının o zamana kadar görülmemiş oranlarda yükselmesine sebep olmuştur. Petrolün varili 3 dolardan 10 dolara ve hatta spot alımlarda yer yer 40 dolara kadar yükselmiştir.

Savaşın sonuçlarına gelince, bu defa ki savaş, petrol ambargosu da getirmekle eskisine nazaran daha başka mahiyette sonuçlar doğurmuştur. Ambargo, Amerika hariç Batı ekonomilerinde olumsuz çok büyük ekonomik sonuçlara neden olmuştur. Ancak bu nedenledir ki üzerine ambargo uygulanan Batı, derhal petrol tüketimini mümkün olan en düşük seviyelere çekmek için önlemler almış, uzun vadede de Arap-İsrail çekişmeleri sonucunda yeniden petrol ambargolarına muhatap olmamak ve yükselen petrol fiyatlarının ekonomilerini yeniden vurmaması için alternatif enerji kaynaklarına ve potansiyel enerji bölgelerine yönelmişlerdir. Petrol fiyatlarının cazibesi ve zorunluluklar, dünyanın çeşitli bölgelerinde ve ülkelerinde işletilmesi pahalı olan petrol yataklarının işletilmesini mümkün kılmıştır. Güney Atlantik, Kanada, Kuzey Denizi, Nijerya ve Gine gibi Afrika bölgelerinde ve Güney Amerika petrole böyle açılmış ve genişletilmiştir.<sup>82</sup> Krizin arkasından nükleer enerji hem Batı Avrupa

---

<sup>80</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 267.

<sup>81</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 365.

<sup>82</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 218-223.



hem de gelişmekte olan ÷lkelerde birbiri ardına devletlerin petrol dışı enerji altyapılarında en hızlı büyüyen kaynak olmaya doğru hızla ilerlemiştir.<sup>83</sup>

Artan fiyatlar nedeniyle Arabistan'a akan bu gör÷lmedik hacimdeki petrol paraları Arap ÷lkelerini silah ve refah tüketimlerine sevk etmiştir. Özellikle Amerikan ve Avrupa silah sanayisi, bankalar, gemi nakliyecilik sektörü ve sanayi, inşaat sektörü bu tüketim furyasından inanılmaz paylar kapmıştır. Batı sonuçta Araplara ödediği parayı kısa zamanda geri döndürmeyi başarmıştır. Hasılı petrol Arap devletleri bakımından neticede siyasi bir silah değil, Batı'nın ticari çarklarının dönmesine yardımcı bir unsur haline gelmiştir.<sup>84</sup>

1973 petrol şoku dünya sınaı büyümesinde yıkıcı bir etki bırakırken, büyük New York ve Londra bankaları ve Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin Yedi Kız Kardeşler petrol çok uluslu şirketleri inanılmaz faydalar sağladılar. Exxon 1974'te brüt gelirleri bakımından General Motors'u geride bırakıp dünyanın en büyük Amerikan şirketi oldu. Mobil, Texaco, Chevron ve Gulf da dahil kız kardeşleri az arayla onu takip ediyorlardı. Ancak Batı Avrupa'da, petrol fiyatının yükselmesinden ve teslimata konulan ambargodan doğan çok çarpıcı olmuştur. İngiltere'den kıtaya dek, ÷lkeler birbirleri ardına 1930'lardan bu yana en kötü ekonomik krizin etkilerini hissettiler. İflaslar ve işsizlik Avrupa'nın her yanında endişe verici boyutlara yükseldi.<sup>85</sup>

Bu durum petrolün kendi ekonomileri açısından çok daha belirgin bir öneme ve paya sahip olduğu Batı Avrupa ÷lkeleri ve Japonya'nın İsrail'e dönük politikalarını yeniden düşünme ve sorgulama fırsatı vermiş, bunun sonucunda giderek daha fazla ÷lke İsrail'e yabancılaşmaya başlamış, Amerikan hükümeti üzerinde baskıda bulunmalarına ve Orta Doğu barışında Arap davasına daha yakın durmalarına neden olmuştur.<sup>86</sup> Ancak bu yakınlık zaman içinde yine egemen güçlerin ve çıkarlarının doğrultusunda biçim almaya devam etmiştir.

1973 petrol şoku gör÷ldüğu gibi, Ortadoğu barışının, tüm dünyadaki ekonomik dengeleri etkileyeceği açıkça ortaya çıkmıştır fakat barışın ve enerji güvenliğinin nasıl sağlanacağı yine egemen güçlerin ve onları yönlendiren çok uluslu petrol şirketlerinin çıkarları çerçevesinde belirlenmiştir.

---

<sup>83</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 231.

<sup>84</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 218-223.

<sup>85</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 197-199.

<sup>86</sup> Sabahattin şen. *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, (İstanbul: Bağlan Yayıncılık, 1993), 298.

## **Amerika Birleşik Devletleri'nin Petrol Bölgelerini İstilas: Körfez Savaşları**

1970'lerde başlayan millileştirme hareketleri ve petrol üstündeki egemenlik haklarının büyük petrol şirketlerinden ülkelere geçmesiyle beraber, ABD'nin temel siyasi ve askerî politikası ülkeleri de içine alacak biçimde bölgede kontrolü sağlamak haline gelmiştir.<sup>87</sup> 1980'lerde kanıtlanmış petrol rezervlerinin yarısından fazlasının bulunduğu Orta Doğu petroleri Amerikan petrol ithalatının yaklaşık %35'ini, Batı Avrupa devletlerinin %61'ini ve Japonya'nın da %72'sini karşılamaktaydı.<sup>88</sup>

Bu politika çerçevesinde, Orta Doğu petrol alanlarındaki beklentileri ve petrolün güvenle üretim ve dağıtımının sağlanmasına yönelik Anglo-Amerikan çıkarları doğrultusunda kışkırtılan Irak 700 km'lik bir cephede ve baskın şeklinde 22 Eylül 1980 günü İran'a saldırıya geçerek sekiz yıl sürecek bir savaşı başlatmıştır.<sup>89</sup> Washington, çabuk başarı vaat eden yanlış bir istihbarat vererek, Saddam Hüseyin'in İran'ı işgal etmesini el altından teşvik etmiştir.<sup>90</sup>

İran-Irak arasındaki sorunun temelinde Saddam'ın İran'ın bu görece zayıf zamanında kolay bir zafer kazanarak hem iki devlet arasında mevcut olan sınır sorunlarını ve süregelen diğer tarihsel sorunları çözümlenmek hem İran'ın devrim ihracını engellemek hem de gerek ülke içerisinde gerekse Arap dünyasında gerçek bir lider durumuna yükselmek tutkusu ve beklentisi rol oynamıştı.<sup>91</sup> Öte yandan İran'ı yenilgiye uğratarak Irak aynı zamanda, Tahran'dan sonraki İran'ın en önemli ikinci sanayi bölgesi kabul edilen ve Abadan, Bender Humeyni, Hürremşehr ve Ahvaz vb. doğal gaz ve petrol kaynaklarının olduğu Kuzistan bölgesinde yaşamakta olan 1,5 milyon civarındaki Arap halka özerklik kazandırılmasını ve bu önemli petrol ve endüstri merkezinin bu şekilde İran'ın elinden çıkmasını amaçlıyordu.<sup>92</sup> Ayrıca iki milletin tarihsel süreç içerisinde oluşan karşılıklı düşmanlıklarının, kültürel

---

<sup>87</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 279.

<sup>88</sup> Joe Stork, "US Targets Persian Gulf Invention", *MERIP Report* 85, (1980): 3-5, Erişim Eylül 01, 2021. <https://doi.org/10.2307/30108003>.

<sup>89</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 548.

<sup>90</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 300.

<sup>91</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 542.

<sup>92</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 546.

farklılıklarının ve temel siyasi seçimlerinin de onları böyle bir tükenişe sürükledikleri düşünülebilir.<sup>93</sup>

Irak saldırısının başlarında öncelikle İran'ın zengin petrol alanlarını ele geçirmeye yönelmiş, Irak kuvvetleri ciddi bir direniş görmeden nüfus çoğunluğu şii Araplardan oluşan Kuzistan eyaletinin merkezi konumundaki Hürremşehr'i ele geçirmiş, Ocak 1981'de de Kuzistan eyaletinin büyük bölümünü işgal etmiş durumdaydı. Irak'ın şatl Arap'ın tamamı üstündeki kontrolü ve Harg adası (İran'ın önemli petrol ihraç merkezlerinden biri) vresinde oluşturduğu askerî denetim İran'ı ekonomik olarak da zor bir durumda bırakırken, Irak bölgenin en önemli kaynaklara sahip bir devlet durumuna gelmişti. Ancak 1982 Mayıs'ına gelindiğinde İran kendi topraklarındaki Irak birliklerini karmış hatta Irak'ın zengin petrol kaynakları bulunan güney bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştı. Suudi Arabistan ve Kuveyt petrol sahalarının da güvenliğinin tehdit edebileceği değerlendirilen İran'ın bu başarısı sonucu, ABD'nin teşvikiyle, Körfez İş Birliği Konseyi ye ülkeleri bölgenin enerji kaynaklarını koruma amacıyla "evik Kuvvet" oluşumu çerçevesinde bölgeye yerleşmiştir. Bu kapsamda 1988'de Körfez'deki savaşın bir tarafı durumuna gelmiş olan ABD kuvvetleri özellikle İran'ın petrol alanları ve platformlarına saldırılar düzenlemekten çekinmemiştir. Bunun zerine büyük güçlerin savaşı kazanmasına izin vermeyeceğini anlayan İran'ın, 18 Temmuz 1988'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987'de oybirliği ile kabul ettiği 598 sayılı ateşkes kararını kabul etmesiyle savaş sona ermiştir.<sup>94</sup> Savaş boyunca İran, Suriye ve Libya tarafından desteklenmiş, silahı Kuzey Kore ve Çin'den almıştır. Hatta, Irak'ın üstünlük kurduğu dönemlerde Amerika, İsrail stnden İran'a örtülü olarak silah vermiştir. Irak'a ise, başta Fransa olmak üzere Batı ve diğer Arap devletleri yardımcı olmuştur. İran rejiminin kendilerine sirayeti korkusu nedeniyle, özellikle Körfez lkeleri Irak'a maddi yardım yapmışlardır.

Sovyetler Birliği başlangıçta tarafsızlığını aklamış, İran'ı kazanmak adına İran elçisi Muhammed Mokri'nin Moskova'ya 1980 Haziran'ında yaptığı ziyarette Irak'a silah verilmeyeceği konusunda söz verilmiştir.<sup>95</sup> Irak'ın önemli bir petrol üreticisi ülke olması ve Sovyetler son beş yıl içinde bu ülkeye 1,5 milyar dolar değerinde silah satmış olmasına karşılık İran, Irak'tan daha önemliydi. Çünkü İran, Rus sınırına yakınlığından dolayı gerek arlık Rusya'sı gerekse Sovyet

<sup>93</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 267.

<sup>94</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 311-312.

<sup>95</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD nleyici Savaş*, 548.

Rusya tarafından güvenlikleri açısından yaşamsal öneme sahip bir bölge olarak görülmüştür. Buna rağmen Moskova yönetimi, 1982'de savaşın dengesi İran'ın lehine değişmesi üzerine, tekrar Irak'a silah sevkiyatına başlamıştır.<sup>96</sup>

Amerika ve İsrail, ilk tercih olarak harbeden iki devletin de tükenmesini hedef almışlar, bunu yaparken Amerika bölgedeki çıkarlarını, İsrail milli güvenlik düşüncelerini ön planda tutmuştur. Aslında Amerika Körfez petrolünden ihtiyacının sadece %4'ünü karşılamaktadır ancak Japonya ve Batı Avrupa ortaklarının Körfez petrolüne bağımlılıkları çok yüksektir ve dolayısıyla da bunların zarara uğramasının sonuçları o zaman için Amerikan çıkarlarını yakından ilgilendirmektedir.<sup>97</sup>

Ancak Saddam'ın beklentileri gerçekleşmemiş ve bir dış destek olmadan savaş, Irak açısından artık katlanılamayacak bir duruma gelmişti. Zira Irak'ın petrol ihracatı savaş öncesi, 1980'de yıllık 29 milyar dolar iken, 1981'de 10 milyar dolar dolayına, 1982 sonunda ise 7 milyar doların da aşağısına inmişti. Diğer taraftan İran'ın Körfez bölgesini denetimi altına alması, Irak'ın su yoluyla yapmakta olduğu ticaretin kesilmesine neden olmuştu. Bu duruma Nisan 1982'de Suriye'nin topraklarından geçmekte olan boru hattını kapatması da eklenince, 1982 yılı sonlarında Irak'ın pozisyonu pek de parlak görünmüyordu.<sup>98</sup>

İran ile yaptığı ve Batılı silah üreticilerine mallarının satışı için Ortadoğu'da büyük bir Pazar açmaktan başka pek bir şeye yaramayan sekiz yıllık sonuçsuz bir savaştan yeni çıkmış 16 milyon nüfuslu Irak ekonomisi, 1989'a gelindiğinde darmadağındı ve sanayi ile tarımdaki yatırımlar, tahminen toplamda bir milyon ya da daha çok yaşama mal olan savaş sırasında büyük oranda durmuştu. Ayrıca Irak, Humeyni'nin İran'ının tersine, pahalıya mal olan savaştan muazzam bir dış borç yüküyle çıkmıştı. Ülke 1988'de çeşitli borç verenlere tahmini olarak 65 milyar dolar borçluydu.

Amerika ilk önce Saddam'a borçlarını yapılandırmasını ve bunun karşılığında Irak'ın ulusal petrol kaynaklarının tamamı ya da büyük bir kısmını özelleştirmeyi kabul etmesini önerdi. Eldeki en geçerli İngiliz ve Amerikan kaynaklı jeofizik hesaplamalarına göre Irak, olasılıkla, Sovyetler Birliği hariç dünyada belki de en geniş araştırılmamış petrol bölgesiydi. Saddam bekleneceği gibi, para karşılığında Irak petrolü üstündeki egemenliği teslim etmeyi öngören

<sup>96</sup> Ari, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 311, 548.

<sup>97</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 268-269; Ari, 2004: 390-391.

<sup>98</sup> Ari, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 549.

Amerikan 'teklif'ini geri çevirdi. Ancak Anglo-Amerikan karteli Irak petrollerini ele geçirme konusunda kararlıydı ve Saddam'ı razı etmek için ekonomik baskı yapmaya başladılar. Bu baskının bir ayağı olarak da Kuveyt'in, dünya petrol fiyatlarını istikrara kavuşturmak için üzerinde görüş birliğine varılmış olan OPEC üretim tavanlarını ihlal ederek, petrol üretimini arttırması sağlanmıştır. 1990 yazına gelindiğinde Kuveyt, petrol fiyatını, daha önceki kararsız varil başına 19 dolardan varil başına 13 doların az aşağısına çekmeyi becermişti. Irak eski borcunun faizini ödemek veya çok gereksinim duyulan besin ithalatını finanse edebilmekten dahi aciz bir duruma dūřürülmüřtü,<sup>99</sup> ama Saddam direniyordu.

Ortadoğu'da ve çevresinde ortaya çıkmakta olan yeni politik ve askeri dengelerin arkasında yatan esas unsurlar, petrol, doğal gaz ve yeni bölge pazarlarıydı. Basra Körfezi bölgesi denildiğinde İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Irak ve İran'ı içine alan yaklaşık 100 milyon dolayında nüfusu barındıran 5 milyon km2 lik bir alan anlaşılmaktadır. Gerek coğrafik yapısı gerekse zengin petrol kaynakları Basra Körfezi'nin stratejik önemini ortaya koyan temel özelliklerdir.<sup>100</sup> Ancak bir tarafta petrol fakiri ve petrol zengini devletlerin, diğer tarafta geri kalmış ve gelişmiş alt yapılara sahip devletlerin yan yana yer aldığı Orta Doğu ekonomik bir birim olarak kabul edilemez. Bununla beraber, etnik ve kültürel olarak bakıldığında, ulus olarak Araplar din olarak da İslam baskındır ve yalnızca bu ikisi, Türkiye, İsrail ve İran'ı dışında bırakan ortak paydalar olarak görülebilirler.<sup>101</sup>

Peki bu kadar karmaşık siyasi, ekonomik ve demografik yapıya sahip Orta Doğu'da Amerika'nın ilgisine mazhar olan nedir? Bu demokrasi, insan hakları, kitle imha silahlarından arındırma ya da barışı sağlama değildir. Kısaca tekrar etmek gerekirse, Amerika'nın Körfez'e yönelik politikasını her koşulda ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarları yönlendirmektedir. Bu çıkarları, petrol üretiminin ve sevkiyatının düzenli ve sürekli olarak sağlanması, bölgenin başka bir büyük devlet kontrolüne girmesinin önlenmesi, Körfez ülkelerinin geleneksel rejimlerinin iç ve dış tehditlere karşı korunarak ekonomik çıkarların güvenceye

---

<sup>99</sup> Engdahl, Anglo-Amerikan, 300-303.

<sup>100</sup> şen, *Su Sorunu*, 18, 311.

<sup>101</sup> Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 213.

alınması ve İsrail'in güvenliğini tehlikeye atacak her türlü gelişmenin önlenmesi olarak sayabiliriz.<sup>102</sup>

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Saddam Hüseyin'in, İran-İrak Savaşı'nın bir yıl önce bitmiş olmasına rağmen ABD'nin Körfez bölgesindeki kuvvetlerini geri çekmediğine işaret ederek, bu durumda dikkat gerektiren bir şeyler olduğunu belirtmeye çalıştığı görülmektedir. Şubat 1990'da petrol zengini Arap ülkelerinin güçlerini birleştirmesi ve "dünyada benzeri olmayan bir enerji kaynağının sahipliğini" kullanmaları gerektiğini söyleyen Saddam, "Avrupa, Japonya ve Sovyetler Birliği'yle bu unsurdan olabildiğince çok yararlanabileceğimiz bir şekilde ilişkiler kurmamız gerektiğini düşünüyorum" demekteydi. Saddam'ın bu konuşması, önde gelen Anglo-Amerikan hâkim çevrelerinin çarpıcı bir yeni Orta Doğu askeri eylemine ilişkin planlarını uygulamaya koymadaki kararlılıklarını katılaştırmıştı. Anglo-Amerikan planı Saddam Hüseyin'i direnemeyeceği bir yemin konulduğu bir tuzağa düşürmektir. Bu da ABD ve İngiltere'nin dünya petrol arzının güvenliğini emniyete alacağı açıkça kabul edilen, askeri müdahaleleri için bahane temin edecekti.<sup>103</sup>

27 Temmuz 1990'da Irak ile Kuveyt'in arasındaki petrol üretimi ve fiyatlarındaki gerilim doruğa çıkmışken, ABD'nin Bağdat Elçisi, April Glaspie gerginlik durumunu görüşmek için Saddam Hüseyin ile Bağdat'ta bir toplantı talep etti. Irak hükümetince daha sonra yayınlanan ve Amerikan Kongresi tarafından bir yıl kadar sonra teyit edilen, görüşmenin resmi Irak kaydına göre Glaspie, Saddam'a Washington'un Irak ile Kuveyt arasındaki bir çekişmede taraf olmayacağını anlatmıştır.<sup>104</sup> Bu olaydan bir hafta sonra Irak, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i, 19. İli olarak ilan edip, işgal ve ilhak etmiştir.<sup>105</sup>

11 Eylül'de Başkan Bush, kısa bir süre sonra "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandıracağı teorisini ortaya attı:

*"Bu sorunlu dönemden, kurucuları kadar öngörüyle hareket eden bir BM'nin denetimi altında bir Yeni Dünya Düzeni ortaya çıkabilir. Benzersiz ve olağanüstü bir an yaşıyoruz. Basra Körfezi'ndeki kriz her ne kadar ağır olursa olsun, aynı zamanda tarihsel bir iş birliği dönemine geçmemiz için eşine az rastlanır bir fırsat*

<sup>102</sup> Şen, *Su Sorunu*, 312.

<sup>103</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 303.

<sup>104</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 300.

<sup>105</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 559.

*da sunmaktadır. Bugün yeni bir dünya düzeni doğmak için çabılıyor, bildiğimizden bayağı farklı bir dünya”.*<sup>106</sup>

Anglo-Amerikan oyununu bir kenara bırakırsak, Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesinin 'kendine göre' haklı görülebilecek nedenleri de vardı. Öncelikle Bağdat yönetimi, Osmanlı yönetiminde Basra'ya bağlı bir kaza olmasından hareket ederek Kuveyt'i, kendi toprakları üzerinde İngiltere eliyle yaratılmış yapay bir ülke şeklinde görmekte ve iki ülke topraklarının birleştirilerek bu tarihi yanlıştın düzeltilmesinin gerektiğine inanmaktaydı. Bu inancı gerçekleştirmek için geçmişte birçok girişimde bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştı.

Irak'ın Kuveyt'i ilhak girişimlerinden ilki Kral Gazi'nin 1930'ların başında Irak ve Kuveyt'i birleştirmenin ekonomik faydalar yaratacağını öngören tasarısına Kuveyt'in olumlu bakması üzerine söz konusu olmuş ancak İngiltere Kuveyt Şeyhi'ne baskı uygulayarak bu tasarının gerçekleşmesini engellemişti. Elbette ki bunun nedeni, o sıra Anglo Persian Oil Company isimli İngiliz şirketiyle Gulf Oil Company isimli bir ABD şirketinin müşterek olarak kurmuş oldukları Kuveyt Oil Company'nin Kuveyt Şeyhi ile 23 Aralık 1934'te bütün Kuveyt topraklarını kapsayacak biçimde bir petrol ayrıcalık anlaşması yapmış olmasıydı. Yani petrole dayalı çıkarlar olmasa Irak'ın Kuveyt'le birleşmesi ya da ilhak etmesi aslında hiç de önemli değildi.

Irak'ın Kuveyt'i ikinci ilhak teşebbüsü, 1961'de İngiltere'nin Kuveyt'ten çekilerek bağımsızlığını tanınması neticesinde ortaya çıkmıştır. Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu belirten General Kasım, bağımsızlığı tanımadığı gibi, aynı zamanda Kuveyt'i ilhak ettiğini de açıklamıştır (26 Haziran 1961). Ancak Irak ülkenin kuzeyindeki Kürtlerle yaşadığı sorunlar nedeniyle, Kuveyt sınırına ayıracak yeterli güce sahip olmaması sebebiyle güç kullanamamış ve ilhak yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır.

Aslında Irak'ın da Kuveyt'i ilhak etmek istemek istemesinin arka planında yatan 1970'lerin başında artan petrol üretimi olmuştur. Irak, Kuveyt'in Varba ve Bubiyan adalarını ele geçirerek Bubiyan adası derin sularında elverişli petrol terminali kurmanın yanında adaların karasuları ve kıta sahanlığı içinde kalan petrol rezervlerine sahip olmak istiyordu. Bubiyan ve Varba adalarının 1972'nin başlarında kiralamak ve kendi istekleri yönünde bir sınır anlaşması yapılması için Kuveyt'e baskı yapmaya başlayan Irak, istedikleri kabul edilmeyince Kuveyt

---

<sup>106</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 304.

sınırını işgal etmiş, Arap ülkelerinin baskılarının ardından işgali sona erdirmişti.<sup>107</sup>

Son Kuveyt-İrak krizi esas itibarıyla 17 Temmuz 1990'da Saddam Hüseyin'in Kuveyt ve BAE'ni yüksek miktarda üretim yapmak suretiyle Irak'ın 14 milyar dolar zarara uğratıldığını ileri sürmesi sonucu ortaya çıkmış ve Irak aynı günlerde Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştır.<sup>108</sup>

İrak'ın Kuveyt'e saldırmak ve ardından ilhak etmek için güçlü ekonomik sebepleri vardı: Zengin bir ülke olmasına karşın dış borçları ve büyük askeri gelişimiyle ülke umutsuz bir ekonomik durumdaydı. 1990 baharında ve yaz başında Irak iflasın eşiğindeydi. Yüksek petrol fiyatları uygulama konusunda uzlaşmaması durumunda Kuveyt'i açıkça tehdit eden Saddam ayrıca Kuveyt'e olan borcunun en azından 15 milyar dolarlık kısmından vazgeçmesini de istemiştir.<sup>109</sup>

Saddam'ın amacı, İran ile yapılan savaş süresince oluşan desteğe güvenerek Kuveyt'in zengin petrol rezervlerini ele geçirerek ekonomik sıkıntılarından kurtulmak ve daha çok askeri yatırım yaparak bölgenin süper gücü olmaktı. Diğer taraftan şayet Kuveyt'in işgal edilmesine ses çıkarılmazsa, ciddi bir askerî kuvvete sahip olan Irak'ın, bölgesel hatta küresel bir güce dönüşmesine giden yol açılmış olacaktı. Çünkü Kuveyt'in petrol kaynaklarına ilave olarak aynı zamanda dünyanın dört bir tarafına yayılmış olan bir sermaye gücü bulunmaktaydı. Kuveyt'in petrol kaynaklarını ele geçirmesiyle birlikte petrol üretimini ciddi oranda arttırarak Irak, askeri gücünü geliştirme adına ihtiyaç duyduğu mali imkânlarla da kavuşmuş olacaktı. Kuveyt ve Irak'ın sahip oldukları kanıtlanmış toplam petrol rezervleri, 1991 yılı verileriyle, 215 milyar varil kadardı. Bu miktara o dönemde kanıtlanmamış 80-100 milyar varil civarı olası rezerv de eklenince, 3 Ağustos 1990'da Saddam dünyadaki en büyük petrol rezervlerine sahip olan bir ülkenin lideri ve hemen hemen petrol fiyatlarını tek başına belirleyebileceği bir duruma gelmekteydi.<sup>110</sup>

İşgalden sonra 29 Ekim'de SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov yapmış olduğu açıklama ile Körfez krizinde askerî çözümün kabul edilemeyeceğini belirtmiş olmasına rağmen, BM'nin askeri güç kullanılmasına izin veren 29 Kasım tarihindeki kararı için olumlu oy kullanınca, Saddam'ın güvendiği dağlara kar

<sup>107</sup> Arı, *İrak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 435-436.

<sup>108</sup> Arı, *İrak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 437.

<sup>109</sup> Noreng, *Ham Güç*, 94.

<sup>110</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 334.



yağmaya başlamıştı. Kuveyt'in işgal ve ilhak edilmesiyle beraber gerek Orta Doğu'da gerekse Basra Körfezi'nde genel olarak g c dengesi bir anda Irak lehine değişmesi yanında bu durum hem petrol güvenlik ve sürekliliğini hem de ABD ve Batı devletlerinin bölge üzerindeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokmuştu.<sup>111</sup>

Diplomatik görüşmeler süresince Saddam, Bubiyan ve Varba adalarıyla Kuveyt'in kuzey petrol bölgelerinin Irak'a verilmesi koşuluyla Kuveyt'ten çekilmeye istekli görünmesine karşın ABD, böyle bir  z m şekline kesinlikle karşı çıkmıştır. Hatta Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'la uzlaşmaya yönelik  z mleri zaman zaman benimsedikleri halde, ABD hükümeti baştan itibaren bu tür  z m önerilerini sürekli reddetmiştir.<sup>112</sup>

1991 Ocak'ının ilk günlerinde Irak'ın bombardımanı hazırlığı bağlamında, en büyük askeri yığınak Suudi Arabistan'da yapılıırken, Washington kurumlarının içinde konunun uzmanı pek çok kişi, Bush'un aşık r askeri maksadının ne kadar akıllıca olduğu hakkında ciddi kuşkularını ifade etmeye başlamışlardı. Başkan Bush'un gerçekten de salt Suudi Arabistan'daki ABD ve hatta Batı  lkelerinin çıkarlarını korumanın dışında çok daha başka hedefleri olduğu kısa zaman zarfında, Avrupa ve başka yerlerde birçokları tarafından anlaşılmıştır.<sup>113</sup>

BM Güvenlik Konseyi, Kuveyt'in işgali karşısında art arda aldığı kararla tam bir iş birliği görüntüsü vermiştir. Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı hukuksal dayanağı uzun süre tartışma konusu olan kararının ışığında, 12 Ocak 1991'de benimsediği bir kararla Amerikan Kongresi de Başkan'a Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması amacıyla için gerekli görülen her tedbiri alabilmesi için yetki (savaş yetkisi) vermiştir. Nitekim 16 Ocak'ta koalisyon güçleri, bir Amerikalı general komutasında 24 şubat'a kadar devam edecek ve genel olarak hava harek ti şeklinde cereyan eden " l Fırtınası Operasyonu"nun (Operation Desert Storm) birinci aşamasına başlamışlardır.<sup>114</sup>

Birinci Körfez Savaşı'na, Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde başta Fransa, İngiltere, Suriye, Mısır, Suudi Arabistan olmak üzere toplam 28 devletten oluşan askerî koalisyon güçleri katılmıştır. Başkan Bush'un Irak'ın Kuveyt'ti 23 şubat'a kadar koşulsuz bir biçimde terk etmediği takdirde başlayacağını açıklamasının

<sup>111</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD  nleyici Savaş*, 425.

<sup>112</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD  nleyici Savaş*, 445-446.

<sup>113</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 306-307.

<sup>114</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD  nleyici Savaş*, 552.

bir gün sonrasında koalisyon güçleri kara harekâtına başlamıştır. 27 Şubat'ta Irak BM temsilcisi tarafından 660, 662 ve 674 sayılı BM kararlarının kabul edildiğini, Kuveyt'le ilgili iddialardan vazgeçildiğini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerinin bildirilmesi üzerine 28 Şubat 1991'de sona ermiştir.<sup>115</sup>

BM müdahalesi sonunda Irak'ın askeri gücü neredeyse sıfırlanmış, var olan kimyasal ve nükleer tesisleri yok edilmiş, ekonomik gücü de ciddi bir darbe almıştır. 46 tümen etkisiz hale getirilirken 85-100 bin civarında ölü veya yaralı ile 175 bin esir vermiştir. Buna karşın koalisyon güçleri 148 asker kaybetmişlerdir. Böylece savaştan önce dünyanın dördüncü büyük savaş makinesi diye anılan Irak'ın silahlı gücünün neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır. Savaş Irak'a yaklaşık 200 milyar dolara mal olurken, Kuveyt'in zararının da 100 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Pentagon'a göre ise savaşın askerî maliyeti yaklaşık 75 milyar dolar olmuştur.<sup>116</sup> Çöl Fırtınası Harekâtı ve Bush-Thatcher Körfez Savaşı, Irak halkına, Kuveyt'e ve dünya ekonomisine tasavvur edilemeyecek zararlar verdi ama kıta Avrupa'sını George Bush ve Margaret Thatcher'ın Yeni Dünya Düzeni'ne yeniden sokmak olan birincil hedeflerine ulaşamadığı konusunda da işaretler vardı.<sup>117</sup>

Devam eden süreçte ABD'nin BM kararlarıyla köşeye sıkıştırarak devirmeye çalıştığı Saddam yönetimi geri adım atmayınca, 16 Aralık 1998'den itibaren Çöl Tilkisi Operasyonu (Operation Desert Fox) çerçevesinde Irak'ı bombalaması ipleri yeniden koparmış, bu saldırılardan sonra Irak yönetimi artık hiçbir BM kararına uymayacağını bildirmiştir. Saldırıları uluslararası hukuk kurallarına aykırı ve anlamsız bulduğunu açıklayan Rusya, Washington ve Londra büyükelçilerini geri çağırarak tepkisini göstermiş, Çin ve Fransa da saldırıyı kınamışlardır. Anı zamanda Fransa Irak'ın güneyindeki uçuş yasağı olan bölgede görev yapan hava gücünü geri çekerek tepkisini ortaya koymuştur.

Türkiye, Çöl Fırtınası Operasyonu süresince topraklarını ABD askerî gücünün kullanmasına müsaade etmiş ve Saddam'a karşı Orta Doğu ve Batı ülkelerinden oluşan koalisyon gücüne destek vermiştir. Türkiye'nin tutumuna bölge dengelerinin Türkiye aleyhine bozulacağı endişesi yön verirken, ABD ve Batı ülkelerinin tutumunda bölge petrol rezervlerini Irak'ın ele geçirmesi ve Batıya

---

<sup>115</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 455.

<sup>116</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 457-458.

<sup>117</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 311.

sürekli ve güvenli biçimde petrol transferinin aksayabileceği endişesi önemli rol oynamıştır.<sup>118</sup>

Amerikan Başkanı Bush Ekim 2002 tarihinde, Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğunu ve üretime devam ettiğini ileri sürmüştür. Amerikan idaresi, kitle imha silahları nedeni yanında ayrıca Saddam'ın el Kaide dahil teröristlere yardım ve yataklık ettiğini, komşuları ve hatta bölge için tehdit teşkil ettiğini, Irak halkının bu diktatörden kurtarılması gerektiğini de söz konusu kampanya içerisine dahil etmiştir.<sup>119</sup> Bu çerçevede BM, 8 Kasım 2002'de aldığı 1441 sayılı kararla Irak'ı koşulsuz bir iş birliğine çağırmaktaydı.

ABD ve İngiltere'nin dışındaki diğer Güvenlik Konseyi üyeleri ve Almanya bu aşamada askerî kuvvet kullanımından kaçınılmasını önemle vurgulamış, denetime zaman tanınmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Öte yandan ABD Dışışleri Bakanı Powell'ın, başta Güvenlik Konseyi üyeleri olmak üzere, dünya kamuoyunu etkilemek için 6 Şubat'ta BM'de sunduğu kanıtlar tam bir fiyaskoyla sonuçlanmış, dolayısıyla ABD yönetimi destek almak bir tarafa uluslararası toplumu daha da tahrik etmiştir.<sup>120</sup>

Güvenlik Konseyi üyeleri arasında bölünme netleşmeye başlarken, Bağlantısızlar zirve toplantısında da ABD'nin tek taraflı olarak kuvvet kullanılmasına karşı ortak bir tavır belirlenmişti. Avrupa'nın (İngiltere dışındaki) büyük devletleri ise Amerika'nın girişeceği tek taraflı askeri harekate karşı çıkmaya devam etmişlerdir.<sup>121</sup> Ancak her şeye karşın ABD'den bölgeye sevk edilen asker sayısı süratle artarken, 14 Şubat'ta bu sayının 150,000'den fazla olduğu belirtilmekteydi.<sup>122</sup>

Aslında BM'nin 1441 sayılı kararı gereği IAEA ve UNMOVIC'in ortak sürdürdüğu çalışmaların sonucunda 14 Şubat 2003'te Baradai ve Blix tarafından sunulan ikinci raporlarda, dünya kamuoyunda ABD karşıtı duyguların ateşlenmesine neden olan esas gelişme olmuştu. Blix raporda Irak'ın iş birliği yönünde daha uyumlu davrandığını, 60 ülkeye mensup 225 görevlinin bulunduğu denetim heyetinin 300'ün üstünde tesise habersiz bir şekilde 400'ün üzerinde denetim yaptığını fakat şimdiye kadar kitle imha silahlarına ait

---

<sup>118</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 579-580.

<sup>119</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 540-541.

<sup>120</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 592.

<sup>121</sup> Topur, *Dipsiz Kuyu*, 541.

<sup>122</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 414.

herhangi bir bulguya rastlanmadığını belirtiyordu. Bu rapor ABD tarafından Irak'ın işgal edilmesi olasılığını haklı gösterecek hiçbir kanıt sunmazken, aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanı Powell'ın açıkladığı bilgilere yönelik kuşkuları da ortaya koymaktaydı. Aynı çerçevede El Baradai raporunda Irak'ta herhangi bir yasak nükleer faaliyet yapıldığını gösteren kanıt bulunmadığını ve araştırmaların henüz sürdürüldüğünü belirterek, Irak'ta mevcut denetim faaliyetlerinin genişletilmesinin ve denetleme görevlilerinin arttırılmasına gerek duyulduğunu belirtmekteydi.<sup>123</sup>

Irak petrol kaynakları üzerinde çok uluslu şirketlerin ağırlığının arttığı bir dönemde üyeleri arasında Paul Wolfowitz, Elliot Abrams, Richard Perle ve Donald Rumsfeld gibi isimlerin de bulunduğu "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" kuruluşu 26 Ocak 1998'de Başkan Clinton'a açık bir biçimde Irak petrol kaynaklarının ABD kontrolünde olması gerektiğini belirtip, 29 Mayıs'ta da Clinton yönetimini Amerikan çıkarlarını koruyacak politikaları uygulamamakla suçlamışlardır. Suçlamanın temelini Irak yönetimi tarafından Fransız, Çin ve Rus şirketlerine önemli petrol imtiyazları verilmesinin engellenememesi oluşturmaktaydı. Bu gelişmeler üstüne Aralık-Haziran 1998 arasında Irak'a karşı ABD ve İngiliz güçleri tarafından geniş çaplı bir askeri operasyonda 1100 saldırı gerçekleştirmişti. Ancak başlangıç noktası dikkate alındığında, Anglo-Amerikan olmayan çok uluslu petrol şirketlerinin bu saldırılara rağmen Irak'a yatırım yapması engellenememiştir.<sup>124</sup>

Iraq Liberation Act yasasını imzalayarak Clinton yönetimi, ABD resmi politikasının önceliğinin Saddam'ın lideri olduğu rejimin devrilmesi olduğunu göstermiş ve aynı zamanda sürgünde bulunan Iraklı muhaliflere destek verilerek, olası bir savaş sonrası iktidara geldiklerinde, mevcut petrol anlaşmalarının gözden geçirileceği ve Amerikan şirketlerine önemli ayrıcalıklar verileceği sözünü almışlardı.<sup>125</sup> Ama yeni yüzyılın başlamasıyla, ABD hâkim çevrelerinde etkili gruplar ağırlığı başka yere vermenin zamanı geldiğine karar verdiler. Clinton başkanlığında gücün simgesi maliye olarak kabul edilirse, Bush döneminde odaklanılan noktanın Savunma Bakanlığı olduğu görülecektir. Ordunun ajandasında öncelik Soğuk Savaş'ın çoğu döneminde olduğu gibi doğrudan petrol jeopolitiği olarak devam etti. Zaten Bush'un yakın çevresinin ciddi bir petrol geçmişi vardı: Rice, Chevron Oil yönetim kurulunda görev

---

<sup>123</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 593.

<sup>124</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 351.

<sup>125</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 351-352.

yapmış, Cheney dünyaca ünlü jeofizik ve petrol hizmetleri şirketi Halliburton AŞ'de genel müdürlük yapmıştı. Ticaret Bakanı Don Evans'ın bir petrolcü olmasını yanında, Bush kendisi de deneyim ve kapsamlı bir petrol geçmişi bulunmaktaydı. Kısaca ifade edersek, 2001 Ocak ayında görevi devralan Bush yönetimi, ABD'nin yakın tarihinde hiç görülmediği kadar ciddi biçimde petrol ve enerji konularına bulaşmış, petrol ve jeopolitik Washington'da yine başköşeye kurulmuştu.<sup>126</sup>

"Irak'a Özgürlük Operasyonu" olarak isimlendirilen ve ABD-İngiltere tarafından düzenlenmiş olan Irak'ı işgal operasyonu 20 Mart 2003'de başlamıştır. ABD tarafından Irak'a saldırı düzenlenmesine uzun zamandır Güvenlik Konseyi'nde tepki gösteren Rusya, Çin, Fransa ve Almanya gelişmelerden duydukları derin endişeyi yeniden belirtmiş olmakla beraber, sadece saldırıların durdurulması çağrısı yapmakla yetinirken, Belçika da ABD'nin hukuk düzeninden ayrıldığı yönünde bir açıklama yapmıştır.

9-10 Nisan 2003 tarihinde Amerikan kuvvetleri herhangi bir direniş görmeden Bağdat'a girmiş ve kolayca elde edilen bu zafer kuşkuyla karşılanmış olmasına rağmen, ABD Başkanı savaşın 1 Mayıs'ta resmen sona erdiğini<sup>127</sup> açıklamıştır. Ancak sonradan bunun oldukça erken bir açıklama olduğu anlaşılmış, işgalin üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen Irak'ın büyük bölümünde direnişin bütün şiddetiyle devam ettiği görülmüştür.

Hans Blix'in, BM'ye 2 Haziran 2003 tarihinde sunduğu son raporda Irak'ta savaş öncesinde yapılan araştırmalar sırasında herhangi bir kitle imha silahı bulunduğuna dair hiçbir ciddi kanıt bulamadıkları ifade edilmekteydi. Aynı şekilde, CIA tarafından savaş sonrası Irak'ta inceleme yapılması için görevlendirilen Irak Araştırma Grubu Başkanı David Kay'ın 2 Ekim'de sunduğu ön raporda da kitle imha silahıyla karşılaşılmadığı ifade edilmekteydi. 24 Ocak'ta Amerikan Senatosundaki konuşmasında da Kay, ABD'ye savaş öncesinde Irak'ta kitle imha silahı bulunduğu yönünde verildiği söylenen istihbaratın bütünüyle yanlış olduğunu belirtmekteydi. Diğer taraftan IAEA Başkanı Muhammed el-Baradai de Irak Dışişleri Bakanlığı'dan yapılan istek üzerine Irak'ta yaptıkları araştırmanın ilk yılında herhangi bir kitle imha silahına dair hiçbir kanıt bulamadıklarını açıklamaktaydı.<sup>128</sup>

<sup>126</sup> Engdahl, *Anglo-Amerikan*, 348.

<sup>127</sup> Ayhan, *İmparatorluk*, 416.

<sup>128</sup> Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş*, 595-598.

Ancak ABD yönetiminin bütün bu bulgu ve açıklamaları dikkate almayarak, Irak'ta yeni idari ve siyasi yapılandırma süreci ile Orta Doğu'daki zengin petrol kaynaklarını denetim altında tutma arasında güçlü bir bağlantı kurduğu anlaşılmaktadır. Bush Hükümeti savaşla beraber Irak'ta başlamış olan rejim değişikliğinin bir başlangıç olarak görüldüğünü; Amerikan enerji çıkarları için gerekli olduğunda bu değişim sürecinin Basra Körfezi'ndeki diğer petrol zengini diğer ülkeleri de kapsayabileceğini; Fransa, Çin ve Rusya gibi diğer ülkelerin Basra Körfez bölgesindeki etkilerinin önemli olmadığını; ABD açısından enerji kaynaklarının kontrolünün ve güvenle erişiminin ne derece önemli bir sorun olarak ele alındığını göstermiştir. Ayrıca Irak Savaşı'yla beraber Basra Körfezi enerji kaynakları zaten açık bir biçimde ABD ordusunun tam olarak tesiri altına girmiş bulunmaktaydı.<sup>129</sup>

## Sonuç

Dünya ekonomik sisteminin gelişmesi üzerinde petrol ve doğal gazın direkt birebir etkisi bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan bu etkinin 21. yüzyılın ilk çeyreğine de damgasını vurduğu, petrol ve doğal gazın henüz vazgeçilmez enerji kaynağı olmaya devam ettiği görülmektedir. 21. yüzyılda da dünya iktisadi sistemi maddi genişleme döngüsü, petrol ve doğal gazla irtibatlı bir coğrafi denetim kontrolünde gerçekleşmektedir.

Kanada, Norveç, Rusya ve İngiltere gibi birkaç istisna dışında petrol ve doğalgaz ithalatına olan bağımlılığın, sanayileşme ve ekonomik gelişmeyle doğru orantılı olarak arttığı ifade edilebilir. Kaynakları güvence altına almak ve arzı kontrol etmek tüketici ülkeler için önceliklidir ve rezervlerin yönetimi de gelirlerini maksimize etmek veya diğer politik hedeflerine katkıda bulunmak isteyen ihracatçı ülke hükümetleri için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle petrolün üretimi, dağıtımı ve tüketimi tarih boyunca hükümetlerin müdahale ve düzenlemelerine son derece açık bir konu olmuştur.

Geleneksel olarak uluslararası petrol endüstrisi, sınırlı sayıdaki uluslararası özel ve kamusal petrol şirketinin egemenliğinde oligopol bir yapıya sahiptir. Bunların uzun dönemli çıkarları ve politikaları genellikle kısa dönem tutumlarını belirler.

---

<sup>129</sup> Ayhan, İmparatorluk, 418.

Buna ilaveten petrol şirketleri ve hşkşmetlerin, normal olarak, danışmanlık ve iş birliği açısından sıkı ilişkileri vardır.

Uluslararası petrol piyasasındaki başlıca aktşrler halen sınırlı sayıdaki şirket ve hşkşmettir. Bunlar sıklıkla uzun dşnem çıkarlarını açıkça belirlerler. Petrol retim, dağıtım ve tetimin kalıpları diğer mallarda olduğundan çok daha az biçimde pazar glerinin sonucunda şekillenir. Bunun yerine politik müdahaleler ve stratejik hedefler daha byek etkiye sahiptir ve bazen petrol şirketlerinin özel teşebbüse ait olduğu durumlarda bile hşkşmetler çok daha önemli olabilir. Kşrfez Savaşı dşneminde stratejik projeksiyonlarda petrolün 20 yıl sonra tükenmiş olacağı varsayılmış olsa da dünya petrol rezervlerinin minimum yüz yıl, doğal gazın ise daha birkaç yüzyıl yeteceği ortaya çıkmıştır. Dünya iktisadi düzenini oluşturan üç kutuplu sanayi sistemlerinin günümüzdeki enerji ihtiyacının analizi göstermektedir ki gelecek dşnemde petrole bağımlı enerji krizi keskinleşerek sürecektir. Bu kapsamda, Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut hegemonyasını ve küresel egemenliğini gelecekte de devam ettirebilmesinin tek şartı, İnan petrollerinin ve halen kontrol edilebilen Orta Doğu petrol bölgelerinin yeniden yapılandırılarak ABD kontrolünün daha da etkinleştirilmesidir.

Orta Doğu petrollerine artan bağımlılık sonucunda İnan, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan arasındaki politik denge, petrol piyasasındaki istikrarın anahtarı olarak kalmaya devam edecektir. İnan -üzerlerinde hakimiyet kurmadan- Kuveyt ve Suudi Arabistan için tehdit olmaya devam ettiği sürece, petrol piyasasının istikrarının temel belirleyicisi olmaya devam edecektir. Kuveyt ve Suudi Arabistan, zellikle ABD'den gelecek yabancı korumaya ihtiyaç duyacaktır ve böylece ABD bu ülkelerin petrol politikalarındaki dengeleri biçimlendirmede ağırlık kazanacaktır. Petrol fiyatları enflasyon oranlarını, ticaret dengelerini ve tüm ülkelerin makro ekonomik politikalarını ve aynı zamanda hşkşmetlerin yeniden seçilebilme şanslarını etkilemektedir.

Petrol piyasasında ABD'nin özel konumuna değinmek gerekmektedir. Diğer sanayileşmiş lkelerle Amerika arasındaki en önemli farklılık, tarihsel altyapı ve mevcut petrol tüketimi alışkanlıklarıdır. Amerika'da yerel petrol çıkarlarının düzenlenmesi ve korunması, tarihsel bir önem arz eder. Halen petrol ürünleri üzerindeki en düşük vergilerin bazılarına sahiptir. Petrol ithalatına artan bağımlılık nedeniyle yerel üretim marjinal maliyeti artmaktadır. Yüksek miktardaki yerel tüketim ve yükselen ithalat bağımlılığının ülke dış politikası

üstünde önemli etkileri olmaktadır. Bu çerçevede ABD dış politikasının en öncelikli konularının başında ülke dışındaki petrol çıkarlarını savunmak gelmektedir. Özellikle Orta Doğu'daki petrol ihraç eden devletlerle olan ilişkilerde, gelişmekte olan büyük devletlerle (Çin, Hindistan vb.) görüldüğünden çok yüksek bir rekabet içerisindeyiz.

Dış güçler, Orta Doğu hükümetlerini ve gruplarını kendi amaçları doğrultusunda kullanarak bölgede politik faaliyetlerini sürdürmektedir. Çeşitli Orta Doğulu çıkar odakları, kendi konumları ve kudretleri için dış güçleri davet eder ve onlardan faydalanır. Petrol, dış güçlerle Orta Doğu çıkarları arasındaki çeşitli ilişkilerde ortak maddedir ve bölgesel yapıların vazgeçilmez faktörlerinden biridir. Bölgesel çekişmelerin ve yabancı entrikalarının kombinasyonu sonucunda yinelenen çözümlenmemiş çatışmalar ve aynı zamanda çok sayıda gizli ulusal, etnik ve bölgesel görüş ayrılıklarıyla bölgede olağanüstü bir gerginlik yaratılmıştır. Aslında Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Orta Doğu dünyanın en çok çatışma yaşanmış ve silahlanmış bölgesidir.

Orta Doğu'daki politik istikrarsızlığın nedeni kısmen, genel olarak demokrasi ve idarecilerin sorumluluk eksikliği, gücün aşırı derecede merkezileştirilmesi ve ordunun pek çok durumda son sözü söyleyen olması gibi yerel faktörlerdir. Sebepler ülke dışından da kaynaklanabilir. Orta Doğu ülkelerini birbirlerine karşı kışkırtan, kendi çıkarlarını en üst dereceye taşıyabilecek güçlü ve otokrat yöneticileri destekleyen yabancı kuvvetlerin entrikaları da istikrarsızlığın sebeplerindedir. Her iki koşulda da petrol asıl sorumludur. Petrol gelirleri, idarecilerin vergi ödeyen nüfusa karşı sorumluluktan muaf tutan otokrat bir lider olarak kalmalarına müsaade ettiği sürece Orta Doğu'da petrol, demokrasinin yerine geçmiştir. Mısır ve Ürdün gibi petrolü az olan veya hiç olmayan Orta Doğu ülkelerinin ekonomi ve politikada Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi petrol zengini ülkelere nazaran çok daha hızlı bir liberal gelişim sağlamış olmaları rastlantı değildir. Neticede petrol, ihracat, tercihen de savaş silahları ihracatı vasıtasıyla petrol ve petrol gelirlerine ulaşma amacıyla Orta Doğu'da entrikalar peşinde koşan dış güçlerin başlıca ilgi alanıdır.

Petrol, 20. yüzyılın başlarından itibaren dış güçleri Orta Doğu'da etkili bir konum elde etme konusunda sürekli isteklendirmiş hatta kışkırtmıştır. İngiltere, Fransa ve sonradan ABD, Batı'nın büyük güçleri olarak, yalnız Sovyetler Birliği ve Almanya gibi davetsiz misafirleri bölgeye sokmamak için mücadele etmemiş, aynı zamanda birbirleri ile de rekabet içine girmişlerdir. Sürecin başlarında Orta Doğu petrol çıkarları için sürdürülen İngiliz-Fransız rekabetinin uzun bir



geçmişi bulunmaktadı. 1920'lerde Fransa, ABD'nin Irak'taki çıkarlarını sınırlandırma yönünde çabalamıştır. ABD, kendi petrol endüstrisi pozisyon alamadığı müddetçe Fransız çıkarlarını İran ve Irak'ın dışında tutmayı amaçlamıştır. Ortak hedefler petrol kaynaklarını güvence altına almak ve petrol alım maliyetini dengelemek için piyasaları etkileme gücüne sahip olma gereksinimidir. Petrol kaynaklarının tükenmesi korkusu, imtiyazlı pozisyonlar aramak ve rakip güçlerin girişini engellemek için mantıklı bir sebep olarak sürekli itici bir güç oluşturmuştur. Orta Doğu'nun kontrolü, Dünya Savaşları'nın neticesinin şekillenmesinde hayati bir faktör olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı Irak, Hicaz ve Filistin'deki Türk egemenliğine son vermiştir. İngiltere ve Fransa bölgeyi 1916 Skyes-Picot anlaşmasına göre paylaşmış; Irak ve Filistin İngiliz, Lübnan ve Suriye Fransız idaresine girmiştir. Arap nüfus için sonuç özgürlük değil, Türk egemenliğinden Avrupa egemenliğine geçiş olmuştur. Arapları Türkler karşısında müttefik olarak kazanmak için İngiltere, Arap bağımsızlığı ve bir Arap ulus devleti için söz vermiştir. Etkili İngiliz ve Fransız yöneticileri, yetersiz bir Türk sultanı başa geçirmişlerdir. Petrol, Birinci Dünya Savaşı sonunda Batılı güçlerin Orta Doğu'ya yönelik çıkarlarında başlıca faktör konumuna gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının önemli nedenlerinden birisi, Suriye ve Lübnan'ın ayrılarak Fransız idaresine geçmesi ve İngiliz idaresinde yeni ve suni bir mevcudiyet olarak Ürdün ve Irak'ın kurulmasıdır.

İran'da petrolün bulunuğu zaten Birinci Dünya Savaşı öncesinde güçlü bir İngiltere müdahalesine sebep olmuştur. İngiltere 1921'de İran'da bir hükümet darbesini desteklemiş ancak kısa süre sonra yeni idarecilerle karşı cephelere geçmiştir. ABD, petrol çıkarlarını Suudi Arabistan'a yönelmiş, Fransız veya İngilizlerin rekabeti ve engel olma çabalarıyla karşılaşmadan sıcak ilişkiler kurma imkânı bulmuştur. Bu ilişki, diğer Avrupalı güçler ile Orta Doğu veya Kuzey Afrika petrol üreticileri arasında kurulan ilişkilere göre daha uzun süreli ve başarılıdır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Orta Doğu'daki İngiliz ve Fransız idareleri arasında, toprakların koloni, manda ya da himaye olması fark etmeksizin, göze çarpan bazı ortak özellikler vardır. Yeni patronlar bu toplumların en muhafazakâr kesimlerinden müttefikler aramışlardır. Bunlar özellikle, aşirete ait topraklar üzerinde hakları bulunan büyük toprak sahipleri ve Bedevi şeyhleridir. Bu grupların görevi vergi muafiyetleri ve daha fazla toprak karşılığında

sağlanan düzenin korunması ve gerektiğinde manda altındaki bölgelerde yapılması önlenemeyen seçimleri manipüle etmektir.

Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması fikri, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik haritasını yeniden çizme yolundaki savaş sonrası emellerinin yeni ve olağanüstü bir unsur olmuştur. İngilizler için Süveyş Kanalı'nı ve Orta Doğu petrol çıkarlarını korumak ve sürdürmek için bundan güzel bir fırsat bulunamazdı. Bu kapsamda hazırlanmış olan Balfour Deklarasyonu, Ortadoğu'da bir İsrail devleti oluşturulması yolunda kıymetli bir dönüm noktası olmuş, özellikle manda döneminde Filistin'de Yahudi yerleşimini ve devletleşmeye gidişi kolaylaştırmıştır. Manda suresince İngilizler, Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmelerini ve devletleşmelerini kolay hale getirmek, Siyonist hareketin Filistin'e kesin ve hâkim bir şekilde yerleştirmek; Arapların ise Yahudilerin Filistin'de çoğalmalarını önlemek için çabaladıkları bir dönem olmuştur. Ancak MacDonald Beyaz Bildirisi'nin yayımlanışıyla birlikte Siyonist mücadelenin İngiliz Manda yönetimine karşı da başladığı ve savaş arası dönem ve sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Siyonist liderler tarafından Siyonizm'in yeniden yapılandırılması ve savaş yılları boyunca izlenen örgütsel ve siyasi çabalar, ilginin İngiltere'den ABD'ye doğru kaymasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Filistin mandası hâlâ elinde olması nedeniyle İngiltere'nin önemi devam ediyor olsa da ABD, savaş süresince Siyonist siyasi çabaların odak noktası haline gelmiştir.

ABD hem savaş sonrası ortamında yükselen değer olarak hegemonyasını sağlamak, petrol bölgelerindeki ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarını güvence altına almak hem de bunu kalıcı hale getirmek için İsrail'e kuruluş aşamasında ve sonrasında en önemli desteği sağlayarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Filistin sorununda oldukça belirleyici bir faktör olmuştur. 14 Mayıs 1948'de İngiltere Filistin'deki manda yönetimini gece saat 24.00'te sonlandırmış, mandanın sona ermesinde birkaç saat sonra da Yahudilerce Birleşmiş Milletler Taksim Planı'yla kendilerine verilmesi öngörülmuş olan bölgede İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Yeni devleti ilk olarak ABD, hemen sonra da SSCB tanımıştır. Yahudilerin İsrail devletinin kurulduğunu açıklamalarıyla birlikte Irak, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan kuvvetleri Filistin topraklarına girmeye başladı ve böylece Birinci Arap-İsrail Savaşı ve günümüze kadar süren kaos ortamı resmen başlamış oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Orta Doğu'daki yabancı egemen güç olarak ABD yavaş yavaş İngiltere'nin yerini almıştır. Askerî açıdan tarihsel dönüm

noktası, İngiltere'nin 1971'de Süveyş'in güneyinden çekilmesidir. Ekonomik açıdan önemli faktör, petrol şirketlerinin durumlarıdır. Buradaki değişim daha yavaş gerçekleşmiştir. Genel eğilim, ABD egemenliğindeki bölgeleri diğer ülkelerin petrol şirketlerine karşılık bedeli olarak açmadan, İngiliz ve Fransız petrol şirketleri egemenliğindeki bölgelere ABD petrol şirketlerinin kademeli olarak girişi şeklinde olmuştur. ABD petrol şirketleri Suudi Arabistan'daki egemenliklerini sürdürürken, İran ve Irak'ta da pozisyon sahibi olmuşlardır. 1953 darbesinin ardından ABD petrol şirketleri İran'a girmiş ve İngiliz petrol imtiyazlarına son vermiştir. Daha sonra Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'te imtiyaz sahibi olmuş, Irak'taki imtiyazlarını geliştirmişlerdir. Bunun aksine İngiliz ve Fransız petrol şirketleri Suudi Arabistan'da asla imtiyaz sahibi olamamışlardır.

ABD ve Avrupa şirketlerinin yatırımları sonucunda 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerin ilk dönemleri boyunca Orta Doğu'daki petrol üretimi çarpıcı bir şekilde artmıştır. 1973-1974'deki petrol krizindeki fiyat artışını petrol endüstrisinin geniş ölçekte ulusallaşması takip etmiş; bu sayede sağlanan üretici gelirleri akımı, hırslı gelişim planlarının yapılması yönünde uyarıcı faktör olmuştur. Hem petrol hem de paraya sahip olan Orta Doğu, Batılı güçler ve Sovyetler Birliği için her zaman olduğundan çok daha önemli hale gelmiştir. Bu kez Irak, Fransa ve Sovyetler Birliği ile sıcak ilişkiler kurulmuş, İngiltere'yle yakın tarihsel bağları olmasına rağmen Kuveyt bile daha tarafsız kalmıştır.

1970'lerde Birleşik Arap Emirlikleri dışındaki büyük Orta Doğu ihracatçıları petrol sanayilerini ulusallaştırmışlardır. İngiliz çıkarları geniş oranda devre dışı kalmıştır. Körfez devletlerinde ABD, askerî koruyucu ve öncelikli ticari ortak olarak konumlanırken, bunun yanında siyasi varlığını da arttırmıştır. Soğuk Savaş sürecinin son bölümüne rastlayan Körfez Savaşı ile ABD, Orta Doğu'daki tartışmasız egemenlik gücünü göstermiştir. Elbette bunda tarihi koşullar ve olayların rastlantısının da etkisi olmuştur. Washington ve New York'ta gerçekleştirilmiş olan terör saldırıları ABD'nin Orta Doğu politikasında bir çatırdamaya işaret eder çünkü ABD hegemonyasından ve önemli çıkarları daha güçlü savunmak veya vazgeçmek için Amerika'ya olan gereksinimden kaynaklanan bölgesel kızgınlığın göstergesidir. Saldırıları, Orta Doğu'daki ABD hegemonyasının daha uzun süre devam etmesinin beraberinde getireceği risklerin göstergesidir.

İran'da 1953'te ABD tarafından ayarlanmış bir darbe, şah ve Batı yanlısı hükümeti tekrar güçlü konuma getirmiş, aynı zamanda, İran'ın İngiliz etki alanından çıkıp Amerika'nın etki alanına girdiğinin işaretlerini vermiş, bu durum 1979 devrimine kadar sürmüştür. İran'ın petrol rezervleri ve stratejik pozisyonu da 1953'te şahı yeniden başa geçirmek için yapılan darbeye Amerika'nın yer almasının önde gelen sebebidir. 1979'da şah rejiminin yıkılışı ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik ve petrole ilgili çıkarlarının ciddi derecede aksaması anlamına gelmiştir. İran Devrimi, Soğuk Savaş'ın düşmanca bir dönemde meydana gelmiş, ABD bu nedenle, yeni rejimin, Körfez ülkeleri için ideolojik, politik ve muhtemelen de askeri bir tehdit oluşturmasının yanında, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmesi ihtimalinden de kaygılanır olmuştur. Bu, ABD'nin yeni rejime karşı düşmanca tutumunu açıklayabilir ancak bu durum gizli silah anlaşmalarını aksatmamıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1945-1990 yılları arasında Orta Doğu'da etkinliğini arttırmak için gerçekleştirdiği müdahalelerin yoğunluğu, potansiyel pozisyonların seçimi ve başarı-başarısızlık oranları farklıdır. Petrole kendi kendine yeterli durumda olmasından dolayı Sovyetler Birliği'nin amacı, Orta Doğu'da askeri iş birliği yoluyla aşamalı biçimde toprak elde etmek ve ABD'nin etki oranını düşürmek ya da en azından muhalefet etmek olmuştur. Irak sıkı ilişkiler geliştirebildiği tek petrol ihracatçısı ülke olmuştur. Aslında birçok Orta Doğu lideri kendi çıkarları doğrultusunda Batı ülkelerini kullandıkları biçimde SSCB'ni de kullanmayı istemiş olmakla beraber SSCB egemenliğine girmeyi istememişlerdir.

ABD, İngiltere, Fransa vb. devletler için ulusal sınırlar dışında, özellikle de Orta Doğu'da bulunan petrol kaynaklarının kontrolü veya bundan faydalanabilmek; dış politika, mevcut gücün sürdürülmesi ve aynı zamanda milli iktisadi çıkarların savunulmasında önemli bir amaç olmuştur. Emperyalist güçler için petrol ve dış politika, içinden çıkılmayacak şekilde zincirlenmiştir. İngiltere'nin körfez bölgesindeki ekonomik varlığının sebebi, petrol yatırımlarıdır. Nitekim bu beraberinde askeri varlığı da getirmiştir. Aynı şekilde ABD'nin Körfez'deki askeri varlığı açık bir şekilde petrolden faydalanmaya olan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Körfez krizi, Suudi Arabistan ve Kuveyt ile İran ve Irak arasındaki gizli husumetin nasıl petrol üretimini artıracığı ve fiyatları düşürebileceğinin çok belirgin bir örneği olmuştur. Bu açıdan dışarıdan gelebilecek bir yardıma mutlak ihtiyaç bulunmaktadır. Süreç Suudi ekonomisinde çok büyük çapta tükenişe yol

açmıştır çünkü ABD askeri gücüne ve aynı zamanda kendi askeri harcamalarına büyük bütçeler ayırmak zorunda kalmıştır.

Irak'ın yenilgisi ve parçalanmasının ardından, büyük nüfusa ve yabancı borçlarının olmayışına rağmen İran, politik istikrarsızlık riski ve artan gelir ihtiyacı nedeniyle hegemonyanın sahipliğİ için aday olamamıştır. Olsa bile, Arap Orta Doğu'da etnik ve dini motifler nedeniyle herhangi bir biçimiyle hegemonya kurması olası görünmemektedir. Ancak 1979 Devrimi'nden sonra İran'ı siyasi, ekonomik ve finansal kısıtlamalarla baskı altına almak yeniden Orta Doğu'daki istikrarsızlığın potansiyel kaynağı haline gelmiştir.

Sosyal ve ekonomik baskı durumunda demokratik kurumların var olmayışı, politik meşruiyeti baltalamak için etkili bir yoldur. Güçlü bölgesel iş birliği, demokratik hükümetler ve bölgesel bir hegemonyanın olmayışı, Orta Doğu'da politik istikrarın oluşmasını engeller. Kendi çıkarlarını arttırma peşindeki dış güçlerin entrikaları, istikrarsızlığı körükler. Çeşitli devletlerin ve rejimlerin çekişen ve çatışan çıkarlarının olması, karşılıklı hassasiyete dayalı bölgesel iş birliğinin oluşmasını engellemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden beri tek başına hiçbir devlet Arap Orta Doğu'ya hükmedememiş; coğrafya, nüfus, ekonomi ve organizasyonun bir kombinasyonu ile hegemonya kuramamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarında İngiliz ve Fransızlar, yerel nüfusun çıkarlarına bakmaksızın kendi ekonomik, politik ve stratejik çıkarları doğrultusunda siyasi yapılar, devletler kurmuşlardır. Bu yapılar günümüz Arap Orta Doğu devletleri haline gelmişler ancak çoğu durumda halen bir ulus haline gelememişlerdir.

Irak ve Suriye'nin ayrılması Arap dünyasını çatlatmış ve Orta Doğu'daki güç dengesi üzerinde hayati etkiler yaratmıştır. Zayıf bir Irak'la Orta Doğu parçalanmış ve istikrarsızdır. İç istikrarsızlık ve sınır çekişmeleri iş birliğini engellemiştir. Körfez'in kuzey kısmında Irak'ın İran ve Kuveyt ile yaşadığı sınır çekişmelerinin nedeni petrol kaynaklarıyla doğrudan ilişkilidir. Hegemonyanın veya bugün Avrupa'da olduğu gibi ortak kurumlar vasıtasıyla bölgesel politik ve ekonomik entegrasyonu hedefleyen yakın politik iş birliğinin olmayışı, istikrarsızlık ve egemenlik kurma girişimleri anlamına gelmektedir. Hegemonya kurma amacıyla gerçekteştirilecek girişimler de petrol kaynakları ve petrol fiyatları üzerine 1973-1974 ve özellikle 1990-1992 Körfez Krizi ve sonrasının gösterdiği gibi bir etki-tepkiye sahip olmaktadır. Bu aynı zamanda, hep olduğu gibi, yabancı müdahalesine zemin hazırlar ve hatta teşvik etmektedir.

Son olarak;

İngiltere İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden çok kısa bir süre sonra imparatorluğunun Afrika, Pasifik ve Akdeniz'deki büyük parçaları üstündeki resmi sömürge denetimini terk etmek durumunda kalmıştır. Bunu, halkların kendi kaderlerini tayin ilkesine hararetli tutku duyması ya da iyilikseverlik değil, daha çok 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarındaki savaş sonrasında yeniden şekillendirilmiş bir egemenlik biçimini dikte eden acil gereksinimdir. 1945'ten sonraki İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'yle "özel bir ilişki" geliştirme ve derinleştirme yoluyla, küresel nüfuzunu dolaylı olarak kullanmayı denemiştir.

Anglo-Amerikan petrol çıkarları, İkinci Dünya Savaşı'ndan güçleri inanılmaz ölçüde artmış olarak çıkmış, İngiltere ve Amerikalı müzakereciler arasında Bretton Woods'da 1944'te hazırlanan iktisadi ve mali konulardaki savaş sonrası "Yeni Dünya Düzeni" kapsamındaki anlaşma, dünya petrolü üzerindeki Anglo-Amerikan hegemonyasında kilit rol oynamıştır. Ortadoğu'da ve çevresinde ortaya koyulmaya çalışılan politik ve askeri dengelerin arkasında yatan esas unsurlar, petrol, doğal gaz ve yeni bölge pazarlarıdır. Anglo-Amerikan hegemonyası bölgedeki çıkarlarını korumak adına günümüze kadar yaşanan birçok olayda baş rolü paylaşmışlardır.

1948'de Ortadoğu'da bir İsrail yurdunun kurulması ve akabinde ortaya çıkan Arap-İsrail çatışması, 1967 ve 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşları ve ardından ambargolar nedeniyle ortaya çıkan petrol krizi, İran'da devrilen Musaddık rejimi, daha sonra Şah Rıza Pehlevi'nin devrilişi Humeyni rejiminin başlaması, İran-İrak Savaşı ve ardından Irak tarafından Kuveyt'in işgaliyle başlayan Körfez Savaşları yani günümüze kadar devam eden bütün Ortadoğu, özellikle Basra Körfezi sorunları Anglo-Amerikan hegemonyasının petrole dayalı ekonomik, politik, bölgesel ve küresel stratejik çıkarları doğrultusunda yönlendirilmiştir.

Petrolü tarih boyunca insanlığa sunulmuş olan en büyük ödül şeklinde tanımlayan ABD'nin Orta Doğu politikası, başlangıçtan bugüne kadar petrol ve petrole bağlı politik, iktisadi ve stratejik çıkarların geliştirilerek devam ettirilmesi ile İsrail'in varlığının güvenli bir şekilde devam ettirilmesi olarak ifade edilebilecek iki temel unsura dayanmaktadır. Bu kapsamda, Amerikan'ın Körfez'e yönelik politikasını stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarları belirlemiştir. Bu çıkarlar; petrolün uygun fiyatla, düzenli ve sürekli akışının sağlanması, bölge ve bölge petrol rezervlerinin müttefik veya rakip başka devletlerin kontrolüne girmesinin önlenmesi ya da bu güçlerin sağlamış oldukları kontrolün petrolün

düzenli sevkiyatını aksatacak veya petrol üretimi yapan devletlerin Batı ülkelerine karşı yöneltilecek biçimde kullanılmasının engellenmesi; Körfez ülkelerindeki ABD müttefiki geleneksel (soya dayalı) rejimlerin içten ve dıştan gelebilecek her türlü tehdide karşı korunarak var olan istikrarın sürdürülmesi; İsrail'in egemenlik, toprak bütünlüğü ve güvenliğine yönelebilecek gerçek ve muhtemel bütün tehditlerin önlenmesi ve bütün bunların gerçekleştirilmesi amacıyla gerektiğinde askerî güç kullanılmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri bu tutumunu özellikle Birinci ve İkinci Körfez Savaşları'nda ve sonrasında izlediği siyasi ve askeri politikalarıyla tüm dünyaya göstermiştir. Diğer taraftan, liberal kapitalist yaklaşımla ekonomik emperyalizmini ortaya koyan Amerikan sisteminde bütün sektörlerde olduğu gibi petrolde de özel sermayenin çıkarları her ne kadar devlet çıkarları gibi görünmekte ve desteklenmekteyse de zaman zaman çok uluslu şirketlerin Amerikan ortaklarının tercihlerini kendi kazançları yönünde de kullanabildikleri söylenebilir.

20'nci yüzyılın başlarından itibaren petrol, dünyanın en kıymetli hammaddesidir. Ulaşılan teknoloji ve sanayi düzeyinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlayacak yeni bir kaynak bulunmadığı sürece de dünya ekonomisinin ve devletlerin iç ve dış politikalarının üzerindeki ulaşılması güç etkisini daima koruyacaktır. Dünya ekonomik sisteminin damarlarında dolaşan petrol ve doğal gaz, günümüzde her zamankinden daha çok öne çıkmıştır. Önümüzdeki yıllarda devletlerin ulusal politikalarının başarısı bu gerçekleri bütün açıklığı ile görerek doğru taktik ve stratejik hedeflerin saptanmasına ve uygulanmasına bağlı olacaktır. Günümüzde ABD'nin süper güç görünümünün en büyük etkeni petrol bölgeleri üstündeki egemenliğidir. ABD'nin küresel askerî, siyasi ve ekonomik hegemonyasını sürdürülebilmesi için yüzyılın başlarında ortaya atılan yeni dünya düzeninin ABD tarafından yönetilebilmesi ancak petrol ve doğal gaz bölgelerinde ABD egemenliğinin devamı ile mümkün olacaktır. ABD petrol çıkarlarını korumak için hasımlara değil dost ve müttefiklere ihtiyaç duymaktadır. Soğuk Savaş sonrasının tek süper gücü niteliği zayıflarken ve hegemonyasına açık tehdit unsurları artarken ABD son yıllarda bu çıkarları tek yanlı olarak ve tek başına savunamayacağını işaretlerini vermeye başlamıştır. Ancak ABD tek yanlı kontrolünü sürdürebilmek için iş birliği yerine askeri güce ve sertlik yanlı politikalara ağırlık vererek bölgesel, stratejik, ekonomik ve politik dengeleri bozmakta böylece dünya kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını kışkırtmaktadır. Bu durumdan da özellikle Rusya ve Çin kazançlı çıkmaktadır. 20'nci yüzyıl başlarından itibaren bölgede gelişen bütün sorunların, çatışmaların

ve savaşların ana kaynağı olan Orta Doğu petrol yataklarının kimin kontrolünde olacağı konusu 21'nci yüzyıl sürtüşmelerinin de ana kaynağı olmaya devam edecektir.

## Kaynakça

- Arı, Tayyar. *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2004.
- Arı, Tayyar. *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2005.
- Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2005.
- Ayhan, Veysel. *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Ankara: Nobel Yayınları, 2006.
- Bahtiyar, Kadri. "Petrolün Orta Doğu Siyasetinin Belirlenmesindeki Rolü ve Musul-Kerkük Meselesi", *Arel Üniversitesi Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (2017): 41-58.  
[https://dergi.arel.edu.tr/sayi\\_detay/17](https://dergi.arel.edu.tr/sayi_detay/17)
- Çetinsaya, Gökhan ve Özhan, Taha. *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara: SETA Yayınları, 2009.
- Engdahl, William F. *Para Petrol İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008.
- Engdahl, William F. *Tanrıların Gazabı Kaybolan Hegemonya*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017.
- Gürel, Şükrü S. *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2018.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*, Çev. Filiz Orman, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.
- Kara, İlyas. *Hamas / Bir Direnişin Perde Arkası*, İstanbul: Ra Kitap, 2006.
- Karaman, M.Lutfullah. *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.
- Kuduoğlu, Alptuğ. "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 37-62, 2019.
- Noreng, Qystein. *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, Ankara: Elips Kitap, 2004.
- Öke, Mim Kemal. *Kutsal Topraklarda Masonlar, İhanetler, Komplolar, Siyonistler, Aldanmalar*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.



- Öke, Mim Kemal. *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.
- Sander, Oral. *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Soy, H. Bayram. "Birinci Dünya Savaşından İkinci Irak Savaşına Orta Doğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 41 (2007): 117-145.
- Strange, Susan. *States and Markets*, London: Pinter Publishes, 1988.
- Stork, Joe. US Targets Persian Gulf Invention, *MERIP Report* 85, (1980): 3-5, Erişim Tarihi Eylül 01, 2021. <https://doi.org/10.2307/3010800>
- Şen, Sabahattin. *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul: Bağlan Yayıncılık, 1993.
- Taylor, Alan R. *İsrail'in Doğu 1897-1947 Siyonist Diplomasinin Analizi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Topur, Tuncer. *Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- Turan, Ömer. *Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi*, İstanbul: Yaydağ Yayınları, 2002.
- Üşümezsoy, Şener ve Şen, Şamil. *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2003.